

Les Falles de Xàtiva

Qui guanya a qui?

Les Falles de Xàtiva

Qui guanya a qui?

Primera edició

Març de 2026

Edita

Junta Local Fallera de Xàtiva

Col·labora

Ajuntament de Xàtiva

Coordinació

Carmen Anaya Pérez

Equip de redacció

José Ramon Cerdà
Josep Sanchis Martínez
Joan Quilis Rodenas
Rafa Tortosa García
Juan Esteve Domínguez
Adela Ruiz
José Luis Llorens Borrás
Amparo Vidal
Yolanda Pérez
Pepe Lagardera Ventura
Ángel J. Sánchez
Carmen Anaya Pérez

Fotografies

Junta Local Fallera
Rafa Tortosa
Joan Quilis
Ángel J. Sánchez
Pepe Sanchis Martínez

Imatges d'Internet

Produïdes mitjançant la IA
i el programa gamma.ai (lliure de drets) i de chatGPT

Disseny de coberta

Neus Vidal Anaya (10 anys)

Maquetació, impressió i enquadernació

Paper Plegat, s. l.

Tirada

300 exemplars

Dipòsit Legal

V-816-2022

Índex

7

Editorial

11

El Foc. El monstre del carbó

Jose Ramon Cerdà

15

Un recorregut pels carrers i places de Xàtiva on es plantaren falles en altres èpoques

Josep Sanchis Martínez

29

Cadafals

Joan Quilis Rodenas

41

Evolució de la crítica de les falles de Xàtiva

Rafa Tortosa García

63

La falla Gran es menja la Xicoteta?

Juan Esteve Domínguez

69

Fent falla des del cor

Adela Ruiz

73

Tanta comunicació ha acabat devorant el missatge

Jose Luis Llorens Borrás

79

Entre la tradició i la modernitat: el repte de les Falles actuals

Amparo Vidal

83

Màster en secretaria

Yolanda Pérez

89

Entre l'opinió i les dades: pensar les falles des del llibret

Pepe Lagardera Ventura

93

**L'evolució del llibret de la Junta Local Fallera de Xàtiva.
De publicació informativa a referent cultural**

Ángel J. Sánchez

99

En Conrad guanya a Goliat. Naixement del Ninot Indultat

Carmen Anaya Pérez

Editorial

«Els llibres ens permeten ser més lliures i feliços. Gràcies a ells, podem viure altres vides, ser més d'allò que realment som, ens enriqueixen, ens multipliquen. Són una medicina contra la banalitat i l'estupidesa. Contra la grisor »

Els fantàstics llibres voladors
del Sr Morris Lessmore de William Joyce

De nou ens trobem ací cara a l'ordinador sense saber ben bé que dir, però de segur que les paraules, a poc a poc aniran fluint. Aquest any la línia que seguirem serà molt senzilla, però alhora complicada ja que tenim davant de nosaltres un llibret on barrejarem un munt d'informació i una lluita constant entre David i Goliat, qui serà el vencedor?

El monstre del foc que devora a tots els ninots mentre és observat pels fallers.

Aquest òbviament no serà el tema del llibret, però... o sí ho és? També podria ser el tema el conillet d'Alicia en el país de les meravelles, aquell animallet que sempre arribava tard a tots els llocs, i rellotge butxaca en mà anava dient que no arribe que no arribe... Doncs bé, és el mateix que ens passa a la gran majoria que sempre arribem tard, com li passarà afortunadament al nostre monstre, aquell que vol menjar-se les nostres falles, vol cremar-les i cruspir-se-les el mateix dia de la plantà, però de segur que no li ho deixareu fer, veritat? Clar que no, les falles han d'arribar al dia 19 de març. I és per aquest motiu que ens podem fer la pregunta que encapçalarà el nostre llibre Qui devorà a qui?

Si amics, en aquesta ocasió els articles van a parlar sobre aquelles actuacions que poden fer les comissions grans front a aquelles més menudes, Juan ens ho explica molt bé al seu article. Entre d'altres articles podrem observar com parlarem de temàtiques diverses com on estaven ubicades algunes comissions al segle XX, com han anat evolucionant la confecció dels monuments, la roba i els protocols com han anat canviant la vida dels fallers/es. També trobarem escrits sobre la confecció dels llibrets de la junta tant aquell destinat a les falleres com el destinat a la creació literaria. També hem apostat de nou amb Jose Ramon Cerdà, el qual ena ha escrit una poesia on també ens parla del gegant del foc que vol devorar-ho tot.

No penseu que us vaig a destripar tot el llibret en aquestes línies, no és així, sabeu que la línia va a ser aquesta, qui devora a qui. Les comissions grans estan menjant-se el terreny de les comissions menudes? I com haureu vist a la portada d'aquest llibret també tenim a la parelleta intentant guanyar a eixa força, que és el foc, un foc creat per totes aquelles persones que no s'estimen la festa fallera. Però és per aquest motiu que els joves Tirant i Carmesina lluitaran contra ell i guanyaran de segur la partida.

Apa doncs, anem a la matèria fallera, a la cultura fallera, sense més preàmbuls comença l'espectacle lector. Busqueu el millor racó de la casa perquè una vegada comences la lectura no podràs parar de fer-ho fins a final del llibret, així doncs, som-hi!!!!

«Morris Lessmore estimava les paraules. Estimava les històries. Estimava els llibres. Però en tota història sempre sorgeix un imprevist. Un dia el cel s'enfosqueix i el vent comença a bufar fort. Tan fort que tot el que hi havia al voltant d'en Morris queda escampat per tot arreu. Fins i tot les paraules del seu llibre...»

*Els fantàstics llibres voladors
del Sr. Morris Lessmore*
WILLIAM JOYCE (escriptor)

El monstre que vol convèncer del seu poder a en Conrad

El foc. El monstre de la brasa

José Ramon Cerdà
TRELLATER

Entre l'espurna i la flama,
naix el gegant del foc.
Que tot ho crema a la gana,
de pressa o a poc a poc.

El foc comença xicotet,
però prompte es fa gegant.
En un momentet,
passa d'espurna a elefant.

Així és el monstre de la brasa,
sempre calent com un rabosot.
Que per on passa arrasa,
des dels peus fins al bigot.

El monstre de les brases ho destrueix tot.

El foc es presenta,
amb un ball captivador.
Flames de manera abrupta o lenta,
que tenen un gen hipnotitzador.

El foc és primitiu,
la seua essència no ha evolucionat.
És un ser destructiu,
que sempre està d'actualitat.

La seua calor ens envolta,
de front i per tots els costats.
Amb un silenci que no s'escolta,
que només senten els afectats.

És l'eina imprescindible,
per a acabar amb el que conclou.
Qui crema el prescindible,
per a començar de nou.

El foc és un monstre cavaller,
a vegades incontrolable.
Però en l'ambient faller,
només és el cicle renovable.

Crema cartons i baladres,
fusta de pi o de garrofera.
Però no crema les cendres,
que és on està l'essència fallera.

La por dels ninots abans de ser devorats pel foc

Un recorregut pels carrers i places de Xàtiva on es plantaren falles en altres èpoques.

Josep Sanchis Martínez
ESTUDIÓS DE LES FALLES

Plaça Emilio Castelar (ara Pl. La Bassa)

En 1932 davant de la seu de la Societat Musical La Primitiva Setabense es va plantar una falla construïda pel seu president, que era aleshores l'artista plàstic local Francesc Climent Mata. La falla tractava dels honors i premi que hi havia obtingut la banda de música en un recent certamen celebrat a València enfront de les carabasses escampades per les bases de la falla, que significaven que la banda rival, La Nova, havia participat també sense obtindre cap premi.

Falla Infantil La Humanitària (carrer Colom) 1933

L'any següent 1934, es constitueix la comissió de la falla plaça Emilio Castelar que mantindrà durant 3 anys la planta de falles enfront del local del Banc de València. Posteriorment, es plantaren falles ací intermitentment alguns anys de la dècada dels 40, 50 i 60 fins a l'última en 1963.

Avinguda de Canalejas (ara Albereda Jaume I)

En 1934 es planta una falla Infantil que sembla relacionada amb la gran de la plaça Emilio Castelar, que figura identificada amb el nom que tenia l'albereda en aquells anys: Canalejas, sent l'única infantil d'aquest lloc fins que retornaren dècades després, concretament en 1983, amb la comissió Jaume I.

Carrer Pablo Iglesias (ara C/ La Reina)

L'única falla infantil plantada en este carrer va ser en 1935, la qual guanyà el tercer premi de les d'aquell any. Era un carrer on s'havien establert diverses indústries de tota mena on destacaven les de carrosseries, metall, fusta, sabó, teixits i licors, la qual cosa fou deguda a la proximitat amb l'estació del ferrocarril.

Plaça Hernán Cortés (ara Pl. Portal de Santa Tecla)

Durant alguns anys es van plantar les falles de la comissió del carrer José Espejo (avui carrer Corretgeria) en esta

plaça que ja en 1936 va destacar en ser premiats per l'Ajuntament. En anys successius continuaren plantant ací, alternant amb altres falles més menudes ubicades enfront del Museu de l'Almodí.

Posteriorment, en 1982 la Junta Local Fallera obliga a la nova comissió de la falla Albereda Jaume I a plantar ací com que no li atorgava permís per fer-ho al lloc original a causa de les disputes en la demarcació dels carrers del barri que anaven gaudint altres comissions del voltant.

Carrer José Espejo (ara C/ Corretgeria)

La comissió José Espejo va plantar les falles en distintes ubicacions del carrer segons anys, uns com en 1936 a la plaça Hernán Cortés (actual Santa Tecla) i altres enfront de la que fora sucursal del Banc d'Espanya, actual Museu de l'Almodí, on s'alternaren anys que feren falles grans amb altres d'infantils. Una anècdota d'aquesta comissió va ser que als anys 40 disposien d'uns caps de nanos els quals treien a les cavalcades i cercaviles durant els dies de falles; actualment es troben al Museu del Corpus per a restaurar, sent de propietat municipal.

Carrer Cebrián (ara Sant Jacint Castanyeda)

En este carrer residia als anys 30 del passat segle XX Rafael Gómez, artista plàstic, aquest és el motiu pel qual es

Falla carrers Vernisa i Llibertat (ara Blanc) 1935

va construir, pintar i plantar en 1934 una falleta infantil, i tornaren a plantar-ne dos anys després en 1936, amb el lema *La Degolla* en referència a aquest passatge de la processó del Corpus.

Plaça de la Mercé

És coneguda popularment com la placeta dels Cegos per haver estat ubicada allí durant anys, la Delegació de l'ONCE. Ací es plantaren falletes infantils durant 3 anys: 1945, 1954 i 1958.

Carrer Argenteria

En 1934 es planta la primera falla infantil en aquest carrer, que tractava de

Colilla i el seu anec Banderilla, famosos personatges infantils d'aquella època. Els dos anys següents repetiren i també en 1949 tornaren a plantar falla infantil al carrer, cosa que ens transmet l'afició que de ben antic es té per la festa fallera en aquesta barriada.

Carrer Na Pinyola

Aquest carrer, conegut popularment per dur el nom referit a la dona del forner Francesc Pinyol, que va viure al segle XVII, ha conegut plantar-se una sola falla en la seua història, sent en 1948 dins la categoria infantil, construïda per l'artista local Ramón Morell amb el lema "*Coses del País de Napinyolàndia*".

Falla plaça Enriquez. 1935

Plaça de l'Om

Ací es plantaren dues falles infantils, una l'any 1933 fent al·lusió a un arbre que xuclava l'aigua d'una font i l'altra en 1934 per lema “*Un tros de cartó*” que duia uns versets on deia:

*El dihuit del mes d'abril,
de mil nou-cents trenta-tres,
d'un grup de sis xiquets,
nasqué esta falla infantil.*

Carrer Caputxins

En 1944 es projecta realitzar una falla infantil al carrer Caputxins duia per lema “*Falleros fallats*”; estava previst

de construir-la un tal Vicent, però no es va arribar a plantar, decidint la Comissió tornar els diners de les quotes a les persones del barri que havien estat abonades.

Aquella no va ser l'única anècdota d'aquesta comissió, perquè uns anys després, en 1948, la comissió infantil de Caputxins presidida pel xiquet Amador Cano Angulo (el mateix que anys després, en la dècada dels 80, ja un home adult, presidiria la falla Ferroviària) plantà una falla que duia per lema “*De faller a còmic*” d'on va ser Fallera Major Infantil Teresin Gimeno Sanchis, figurant Amador com artista. Va ser cremada abans del dia

Falla plaça Sant Pere 1956

19 de març per les greus desavinences sorgides entre els membres de la comissió durant els dies previs a la festa grossa.

Carrer Llibertat (ara C/ Blanc)

En 1934 es planta la primera de les tres falles que van ser cremades en este carrer, la qual comissió s'anomenava Vernissa-Llibertat, noms dels dos carrers que la conformaven; el de Llibertat es va mantindre durant la vigència de la II República, sent substituït pel de Blanc en 1939. Es plantaven en la confluència dels carrers Cantal Gentil i Nou i Blanc a prop de l'entrada al pati de l'asil.

Les falles plantades en este lloc foren molt crítiques amb temes locals, afectava qüestions dels veïns i els seus vicis. En 1935 una reproducció de les arcades d'Alboi va ser la protagonista del cadafal de la falla, aconseguint premis que atorgaven diverses entitats locals a banda de l'Ajuntament, com el de Ràdio Jàtiva EAJ 36.

Plaça del Trinquet

Ací es va plantar falles durant dos exercicis, en 1943 amb el lema "*Aigua que plou!*" realitzada per Pepe Camarasa; el programa faller de la comissió per als dies 17, 18 i 19 de març contemplava folies a la vesprada i revetles a la nit. En 1955 tornaren a plantar altra falla, de categoria infantil, sent president Pedro Moragues Barberá.

Carrer Sant Agustí

En l'amplària que forma el carrer Sant Agustí justament davant l'antic Ajuntament (ara Conservatori de Música Lluís Milán) es van plantar falles durant dos anys del temps de la II República i després, en les dècades dels anys 40, 50 i 60, alternant-se infantils amb grans realitzades per artistes plàstics ben coneguts en la ciutat com foren Paco Bolinches, Emilio Sanchis, Pepe Camarasa, Ramón Morell o el pintor Guillermo Sanchis.

Plaça Roca

En 1935 i 1953 es plantaren falletes infantils en aquesta plaça, al costat de la font rectangular de dos xorros; la de 1953 tenia per lema "*El que molt corre...*".

Carrer Menor

Ací es plantaren dues falletes infantils, la primera en 1936 amb el tema del Corpus, per lema "*La Degolla*" construïda i pintada per Paco Climent Mata i l'altra, anys després en 1956, on hi havia escrit un verset que parlava de les dificultats de la comissió per a dur endavant aquella falleta:

*Fins amb un ciri,
buscant la pesseta,
era prop de Sant Josep
i no teníem la falleta.*

Falla carrer José Espejo (ara Corretgeria) 1935

Carrer Colom

En 1933 es planta una falleta infantil davant del comerç de productes d'electricitat de Maset, amb el nom de Falla José Espejo, la qual figura en

altres llocs com a Falla Humanitària, nom que li venia de la institució ubicada allí mateixa, en un edifici entre el carrer Colom i el de José Espejo (ara Corretgeria). Aquella comissió va anomenar la primera Fallera Major

Falla Infantil plaça Roca c.1950

Infantil que ha tingut aquesta festa en la història de Xàtiva, la xiqueta Amelia Alfonso Olivares.

Carrer 14 d'Abril (ara Pl. Urios)

En 1934 en esta plaça tenia el taller Paco Bolinches i paret amb ell hi havia un taller on cosien vestits, les treballadores del taller li demanaren a l'artista que si ell construïa l'estructura de la falla i pintava les cares dels ninots, les xiques aportarien les teles per a vestir-los; pensat i fet, així va nàixer la primera falla d'aquesta plaça que van repetir durant les dècades dels anys 40 i 50 intermitentment, de la qual fou fallera major Remedios

Laguia Mira (DEP) en 1944, que també va ser anomenada Fallera Major de Xàtiva.

Plaça Bonaire

En 1934 es constitueix la primera comissió en aquesta zona de Xàtiva, sota el nom de Falla Infantil Atriaca però no arribaren a plantar-la perquè "10.000 volaren" en referència a les pessetes que desaparegueren, tema que els va servir de lema dos anys després quan en 1936 sí aconseguiren plantar-la. Als anys 1944 i 1945 tornaren a cremar-se dos falles en esta plaça, ben coneguda en altres temps pel popular Bar La Rulla.

Falla Portal de València 1954

Falla Albereda Jaume I 1986

Carrer Sant Josep

Es té informació que en aquest carrer es van arribar a plantar tres falletes infantils, els anys 1934, 1935 i 1936 sent aquest darrer any el tema la plaça de bous de Xàtiva amb una reproducció a escala realitzada per León Romero.

Plaça Enriquez

En 1934 es planta la primera falla en aquesta plaça, obtingué alguns premis en llibrets i monument durant el temps de la II República. Acabada la guerra civil, continuaren constituïren comissions en diversos exercicis fallers de forma intermitent, fins a

7 anys seguits plantant-ne, de 1966 a 1972 que és quan es cremà l'última, després de 15 anys fent festa fallera al barri, passarien, posteriorment, alguns dels que foren membres d'aquella comissió a formar part de la falla de la plaça Benlloch-Alexandre VI.

Plaça Attilio Bruschetti (ara Pl. Sant Pere)

En 1934 anomenant-se encara plaça Bailèn, es planta la primera falla que veu aquesta plaça, continuaren els dos anys següents, per a fer un parèntesi degut el conflicte bèl·lic de 1936 a 1939. Un cop finalitzat, des de 1943 a 1945 es tornen a plantar, la qual cosa

es repeteix intermitentment durant la dècada dels 50 fins a 1959 sent aquesta l'última falla que es cremà en aquest lloc. En total foren 7 falles grans i 3 infantils les que gaudiren en la barriada de la plaça de Sant Pere durant la seua història fallera, realitzades per artistes de renom com Paco Climent Mata, Pepe Camarasa i Antonio Grau Tomàs juntament amb el seu fill.

Plaça Alexandre Vié

en 1953 un jovenet Pepe Martínez Molla, de la família mal anomenada "El Músic", que residia al barri, juntament amb un grup d'amics decideix plantar una falleta infantil al costat de la Font d'Aldomar, enmig d'aquesta històrica plaça. L'experiència la repetix durant els dos anys següents aconseguiren guardons en tots ells, aconseguint en 1955 el primer premi infantil de Xàtiva dotat amb 300 pessetes (Martínez Mollá actualment està reconegut com un gran artista del món de les falles).

Carrer Portal de València

En este carrer, amb l'encreuament amb el de Pintor Rossinyol (també anomenat popularment carrer Bar-ranc) es plantaren un total d'11 falles entre grans i infantils durant diversos anys compresos de 1943 a 1964. Les falles se situaven enfront de la que va ser bodega de Juan Ferrándiz, coneguda com a Vinos Juanito, que va tindre una altra botiga al carrer Blanc.

El Bellveret

En 1922 la Tortuga dels Fusters que eixia en el Corpus es trobava arraconada en desús, en estar greument deteriorada, plena de pols en una capella de l'ermita de Sant Josep, seu del gremi de fusters de Xàtiva que era el seu propietari, decidí la junta directiva cremar-la eixe any per tal de desfer-se d'ella, en forma de falla. Dalt de la closca de la tortuga li posaren un soldat a cavall en el lloc on hi havia estat una cadireta on s'asseia una xiqueta durant la desfilada que efectuava pels carrers de Xàtiva.

Carrer Sant Domènec

En 1955 promoguda per l'Acció Catòlica local es decideix plantar una falla davant la seua seu, lloc que després ocuparia la Creu Roja i que, actualment, es propietat privada, situada enfront de l'antiga Casa Sentandreu, on es troba ara el Museu del Corpus, anunciat així en el periòdic local Játiva: "La Acción Católica Local se suma también a las fiestas falleras con la instalación de una artística falla en la calle Santo Domingo, frente al Centro Parroquial de la Virgen de la Seo, colaborando así a los populares festejos". Aquell any es plantaren un total de 15 falles a Xàtiva, d'elles 8 grans i 7 infantils.

Falla mòbil en la plaça de Tetuan (ara Porta de Sant Francesc)

En 1952, un grup de components de la Societat Artístico-Musical La Nova que

Falla de la Tortuga dels Fusters 1922

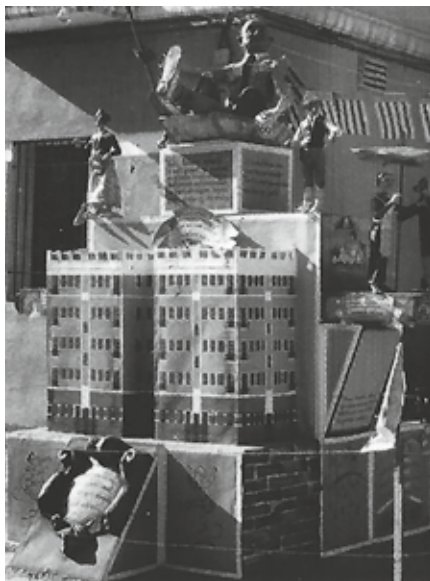
estava aleshores ubicada al bar Mirabar, decidiren de muntar una falla damunt de la caixa d'una camioneta, anomenant-la Foc i Flama, la qual va realitzar l'artista Antonio Grau Tomás. El vehicle, durant els dies de falles aparcava davant la porta de l'antiga església de Sant Francesc i de tant en tant transitava per la nostra ciutat i també per algunes de les poblacions veïnes que contemplaven bocabadats el pas d'una falla mòbil.

Avinguda República Argentina Finca Pare Claret

La primera referència d'una falla plantada en esta zona, va ser una infantil en 1962, situada i cremada davant de la finca de cases del Pare Claret, quasi en la confluència de l'avinguda República Argentina amb la Baixada del Carme, promoguda per uns joves del barri. Dos anys després es constituïa la comissió de la falla República Argentina que en 1965 comença a plantar falles, i continua, en l'encreuament

Falla Infantil carrer Menor 1958

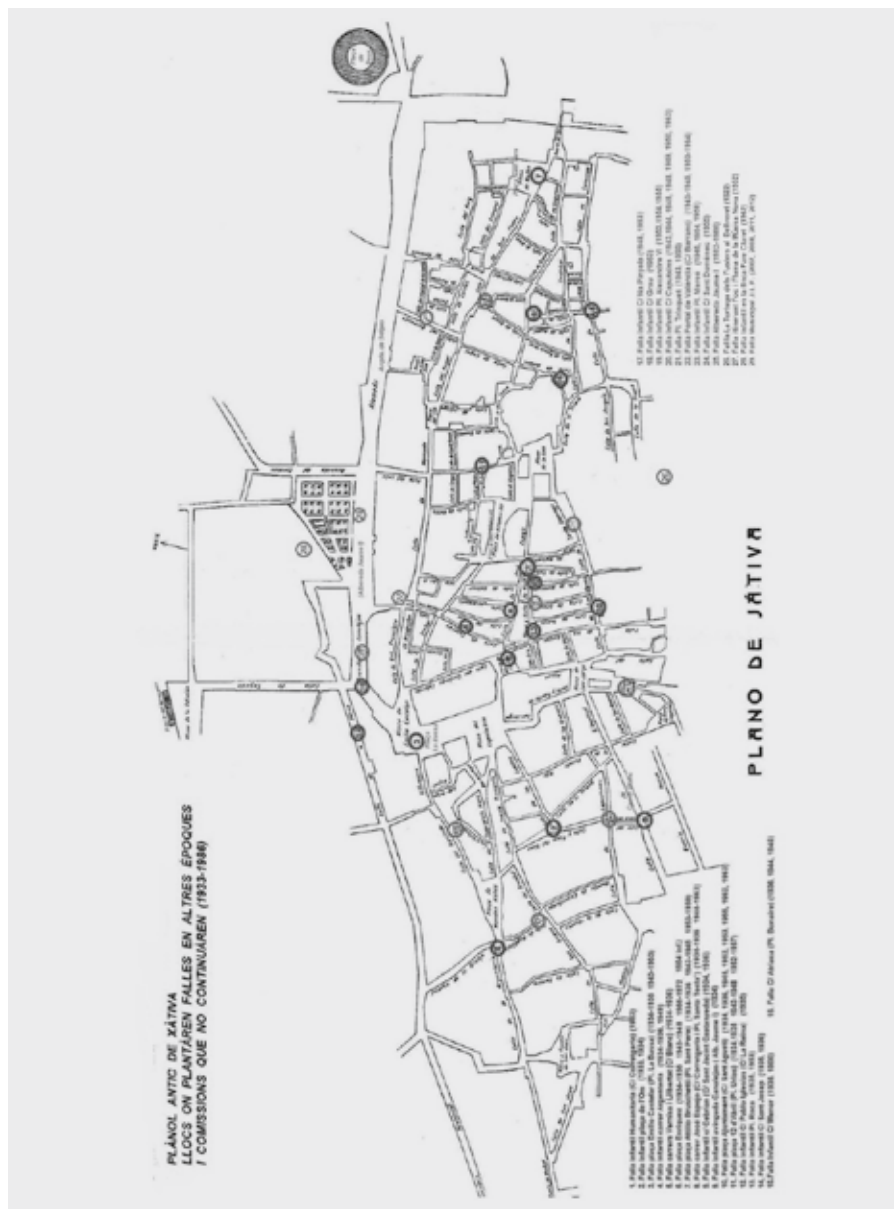

Falla Infantil Rep. Argentina 1962

d'aquesta avinguda amb el carrer Carlos Sarthou.

Albereda Jaume I, front la Glorieta José Espejo

Durant 4 exercicis fallers, 2007, 2008, 2011 i 2012, es va aconseguir gràcies a l'Ajuntament de Xàtiva que la Junta local Fallera plantara les seues pròpies falles grans i infantils, les quals van ser ubicades al bell mig de l'Albereda, entre Correus i la Casa de la Ciutat, junt a l'escalinata d'accés a la Glorieta José Espejo, on fins als anys 60 va hi haver instal·lat un temple de pedra.

Plànol on plantaren falles a Xàtiva en altres èpoques i comissions que ja no continuaren

Cadafals

Joan Quilis i Rodenas
HISTORIADOR

En els estudis sobre temes de falles, s'ha escrit moltes vegades sobre l'evolució dels ninots, com van passar de fer-se amb un material a un altre o com van anar guanyant en expressivitat i en detalls. Però, no ha passat igual amb els cadafals o les bases dels monuments, no s'ha escrit molt sobre aquesta part de la falla i de la seua evolució.

Hui en dia quan parlem de cadafal faller, ho considerem com un sinònim de tot el monument o de l'estructura que s'utilitza per a fer l'ofrena de flors a la Verge. Però en realitat el

Esbós de la falla plantada en 1933 a la plaça de Méndez Núñez

cadafal, és el que coneguem com la base sobre la qual s'erigirà la falla (1). El Diccionari de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, ens dona diverses accepcions, sobre la paraula cadafal, però ens quedarem, de moment, en la que ens diu que: és una plataforma de taulons elevada que es construeix en un lloc públic per a un acte o espectacle solemne.

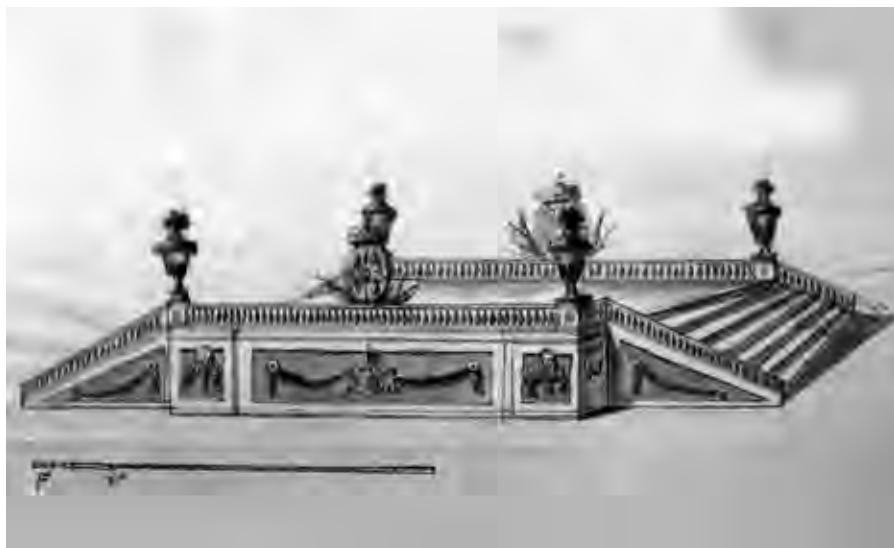
Com veiem aquesta descripció es pot adaptar perfectament allò que podríem denominar la base d'un monument faller. Aquesta era una plataforma, en aquest cas de fusta i cartó, que al llarg del temps ha sigut més o menys elevada i que s'ha desenvolupat de diferents maneres i formes. També en aquest cas, aquesta plataforma, està plantada en un lloc públic i podríem considerar la representació de la falla com un espectacle, si no solemne, sí important.

Hem de pensar que les primeres falles eren simplement fogueres, sense cap plataforma, a les quals els ficava el parot, en la part més elevada, per a cremar-lo i que, a poc a poc, el parot va anar deixant pas als primers ninots. Les basses o els cadafals aparegueren quan les falles es van teatralitzar (2) i sobre el cadafal es feia una representació amb els ninots, ajudant-se dels cartells explicatius que ens informava o ens indicava el que passava o s'estava representant, damunt d'aquella plataforma elevada. Han sigut molts anys en què les falles adoptaren els cadafals o les

bases, com a part del monument, però hui en dia, han desaparegut i les construccions falleres, manquen d'aquests elements.

Però, ens pot sortir un interrogant. Per què els monuments fallers adoptaren els cadafals per a fer les seues representacions? Possiblement perquè al llarg del temps els cadafals eren habitual en la societat per als actes públics i la gent ja estava familiaritzada amb aquests entarimats i també perquè, tant els monuments fallers, com els actes públics que es feien al carrer, sobre un cadafal, tenien una similitud amb els escenaris teatrals on es feia i continua fent-se la representació de l'obra a l'igual que en la falla es representa la crítica que s'intenta fer o en els actes públics es dirigien a la gent per a informar-los d'algun esdeveniment important.

Xàtiva no va ser aliena als cadafals. Si parlem de monuments fallers, com tots sabem, que el primer va ser, la *Peixca del aladroch* realitzat per l'impressor Blai Bellver i possiblement també pel fuster Jaume Garí, plantat en la plaça de la Trinitat, en 1865. Però, si parlem de cadafals, com a plataformes de taulons elevades, construïts en un lloc públics, per a actes o espectacles solemnes, tampoc va ser aliena. En la nostra ciutat tenim molts exemples d'aquests tipus de cadafals. Comentarem alguns d'ells i començarem pels casos més antics.

Cadafal per a la proclamació del rei Carles IV (AMX)

Una de les utilitats que tenien aquestes plataformes públiques, era la de realitzar-se damunt d'elles, les execucions, públiques dels condemnats a mort. Aquesta utilitat, també apareix en el Diccionari de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Aquest cas és una altra de les accepcions, que arplega sobre la paraula cadafal, ens diu que es tracta d'una: Plataforma que es construïa per a l'execució d'un condemnat. Aquest acte macabre es realitzava públicament a la vista de tots els ciutadans. A Xàtiva tenim documentat, gràficament, un tipus d'aquestes estructures. El podem veure, en el dibuix que el flamenc Anton van den Wijngaerde (3), va realitzar en 1563 per al monarca Felip II. Aquest

dibuixant va fer vistes de les principals ciutat de la corona espanyola i entre elles estava la nostra ciutat, que en aquelles dades encara era una de les més importants del regne. En aquest dibuix a l'altura d'on hui en dia, seria la plaça de la Bassa i fora de les muralles que protegien a la ciutat, es pot veure representat el cadafal en el qual s'ajusticiava als reus de mort. En el dibuix, es representa una construcció elevada amb tres columnes o muntants unides per llandes. És de suposar que si en 1563 s'utilitzaven aquestes plataformes, amb aquesta finalitat, amb anterioritat també es faria i podem pensar que durant l'Edat Mitjana, ja existirien aquests tipus de cadafals.

Trobem una similitud amb aquests patíbuls de mort i les primeres construccions fallers. En els primers, la gent era executada públicament. En els segons, la crítica veïnal o ciutadana, castigava a ser representats en la falla i estar exposats públicament a la mirada i a la burla de tots, per a acabar sent executats en el foc la nit, de la cremà. Recordem la dita famosa, “Et trauran en la falla”.

Però, parlem ara d'una utilitat un poc menys tràgica o macabra dels cadafals. Com hem dit aquests artefactes, es feien amb la finalitat d'un acte públic o espectacle solemne. Durant molts anys, es van construir cadafals per a celebrar les proclamacions reials, però també per la celebració de noces i visites reials, el fi d'alguna guerra o alguns altres esdeveniments importants. Tenim informació sobre aquestes celebracions a partir del segle XVIII i també al llarg del segle XIX. Nosaltres, parlarem de les proclamacions reials. Aquestes es feien al llarg de tres dies i la part que ens interessa es realitzava en les places de Sant Pere, de la Seu, Mercat i de Sant Jaume, que eren els barris en els quals estava dividida la ciutat. En aquests llocs es muntava un cadafal i damunt d'ells, s'anunciava a la població, la proclamació del nou monarca, durant els tres dies, que ja hem dit (4).

Com hem vist, els cadafals, no han sigut, una invenció del món faller, sinó que aquest l'adopten per a les seues

representacions. Possiblement, els primers cadafals fallers eren elevats perquè imitaven, als que hem vist que s'utilitzaven per als actes públics. La falla de la *Peixca del Aladroch*, en 1865 seguiria aquest patró de base alta, però encara que a Xàtiva, també tenim molts exemples d'entarrimats públics, Blai Bellver importaria les falles tal com ell les va conèixer a València. En aquestes dades els monuments, tenien una visió totalment frontal a diferència de les actuals que presenten multituds de punts de vista. La falla projectava una escena que havia sigut creada i sols podia ser interpretada correctament col·locant-se frontalment al monument (5), com si s'estiguera veient un espectacle teatral o en un acte públic o espectacle solemne.

Amb els anys els monuments fallers van evolucionar i els cadafals també. Farem un recorregut pel temps i comentarem alguns d'ells, ja que parlar de tots és un poc excessiu per a un article.

La primera innovació que es va implantar en els cadafals, va ser dividir-los en dues parts, en les quals es representaven dos escenes relacionades, aportant així més informació, amb el tema que s'estava tractant. Però, encara continuen sent creacions on predomina la frontalitat.

A Xàtiva, després dels intents de Blai Bellver, com sabem tots, les falles no es consolidarien fins a 1933, encara

Falla plantada en 1943 a la plaça del Cid

que de forma esporàdica es van crear monuments en 1922 i en 1932. A la nostra ciutat, en els anys trenta, predominen, encara les falles d'una única escena, però ja es veuran exemples de falles que divideixen el cadafal i representaran dues escenes. Basant-nos en fotografies i en els esbossos que han arribat fins als nostres dies, podem veure com, per exemple, la falla plantada en 1933 en la plaça de Méndez Núñez (actual plaça de Sant Jaume) que portava per lema *Ciutat de les fonts* (6), feta per un artista anomenat Pastor, presentava sobre un gran cadafal quadrat, una pesa central que dividia l'espai en dos escenes. Però, per exemple la falla realitzada en 1934 a la plaça d'Enríquez, *Naufragio de la comisión fallera*, sols portava una escena sobre un gran entarimat, a l'igual que aquesta poden citar el monument que es va poder veure, aquest mateix any en el carrer Vernisa i Llibertat, amb el lema *Les arcaetes de Alboi*, on es representava aquesta construcció sobre una gran base.

També en 1934, es va poder veure un cadafal triangular. Va ser en la falla que es va plantar, a la plaça, ja anomenada de Méndez Núñez, portava per lema *Lo millor del món, Xàtiva*, construïda per l'artista José Pastor (7)

Durant els anys trenta, les bases o cadafals fallers, seran elevats, d'una sola pesa, presentaran forma quadrada o rectangular. La seua construcció era de fusta i cartó i havien de ser sufici-

entment resistent per aguantar el pes de la peça central i dels ninots. Serà en la dècada dels quaranta, quan ja veiem alguna altra evolució.

Possiblement, l'artista Francisco Clement Mata, va fer evolucionar els cadafals, ja que els va donar diferents formes. A la falla que en 1943, va fer per a la plaça del Cid (actual plaça de la Trinitat) la qual portava per lema *La tortà de San Chusap*, aquesta presentava una base circular (8) que imitava un gran pastís, al voltant d'aquest apareixien els diferents ninots i es representaven les diferents escenes. Si continuem en aquesta plaça en 1945 s'hi va plantar *La sultana alletargada* el cadafal (9), que es pot veure en l'esbós, destacava per presentar formes curvilínies. En aquest mateix any s'hi planta per a la plaça de la Unificació (actual plaça del Mercat), *Coses de la plasa* amb una base hexagonal.

Però no seria l'únic artista, que faria cadafals amb formes diferents. José Castelló Morant, en 1948, va plantar per a la plaça de Tetuan (actual plaça de Sant Francesc) la falla, *Cauen les factures hui en dia, com a batalló de cavalleria*, veiem en l'esbós, com ja s'havia fet en la dècada anterior, una base triangular i amb formes hexagonals en cadascun dels vèrtexs (10).

Com veiem els cadafals fallers adoptem formes diverses, però continuen sent d'una única construcció, elevats i amb sensació de pesadesa.

Falla "Tot fem... y fum", sobre un camió

Una altra evolució que es va poder veure en els anys quaranta, va ser dividir els cadafals en quatre parts. En 1948, a la falla *El veïnat*, realitzada per Emilio Sanchis, per a la plaça de Mossèn Urios (11), apareixia la base dividida, en quatre parts, per quatre grans volutes, en cada una de les parts s'hi representaven escenes del tema que s'estava tractant.

Canviem de dècada i passem als anys cinquanta. En aquesta etapa els cadafals reduiran altura, ja no seran tan elevats com en els anys anteriors. Adoptaran, múltiples formes, però encara en veurem quadrats o rectangulars, així i tot, també trobarem

construccions més elaborades amb diferents volums i altures, també veurem aparèixer les primeres bases apegades als cadafals centrals.

En 1953, José Camarasa, va plantar a la plaça de Mossèn Urios, un monument en el qual es podia veure, el que estem comentant, és a dir, una base apegada al cadafal central (12).

A la falla *El poder dels caragols*, feta per Ramon Morell, en 1955, per a la plaça "Mártires de la Revolución" (actual plaça de Sant Jaume), jugava amb diferents nivells, rebaixava els extrems a manera de bases i mantenia més elevat el centre (13).

En aquest mateix any en la falla *El trust de los Tenorios*, plantada a la plaça de Tetuan (actual de Sant Francesc) i realitzada per l'artista ja esmentat, José Camarasa, les bases, també són construïdes amb diferents nivells (14).

El monument plantat en 1955, a la plaça de Sant Jordi *L'espill de la veritat* obra de l'artista Antoni Grau Tomàs, es podia veure un cadafal central i de cada costat d'aquest eixia una altra base (15), possiblement estava preludiant la divisió de bases a les falles, ho veurem més accentuat en la falla feta en 1958, feta pel mateix artista i plantada a la mateixa plaça, portava per lema *L'emigració*, en fotografies conegudes es veu que de la peça central eixien diferents bases (16).

En els anys cinquanta, encara que els cadafals van evolucionar, encara s'hi podien veure, construccions molt elevades i quadrades, com es feien en les dècades anteriors. Encara que ja s'hi van veure modificacions interessants.

Menció a banda, és la falla *Tot fem... y fum* feta per Antonio Grau Tomàs en 1952, aquest monument no tenia una ubicació fixa, ja que estava muntada sobre un camió (17), el qual anava pegant voltes per la ciutat, podíem dir que el cadafal de la falla era la caixa de càrrega del camió.

Els anys seixanta van arribar amb noves innovacions a les falles. Entre elles, els cadafals i bases baixes. L'artista xa-

tiví José Martínez Molla, importarà de València els ninots modelats amb cartó i les bases baixes com a supletori del cadafal central. La falla feta per al Raval en 1960 *Quin pato de fira*, realitzada per aquest artista (18), va ser un exemple d'aquestes innovacions. Però a Xàtiva, ja es feien cadafals baixos. La dècada anterior ja s'insinuava a aquesta nova moda i en aquest mateix 1960 Antoni Grau Tomàs va fer per al carrer José Espejo (actual carrer Corretgeria) una falla amb un cadafal totalment rectangular però amb una altura mínima (19). A poc a poc, aquesta tendència anirà imposant-se. Per exemple, el mateix Antoni Grau Tomàs, en la falla plantada dos anys després per a la comissió de la Verge del Carme "Hora fatal", ja es podien veure bases baixes unides a una peça central (20).

Amb aquesta innovació de les bases baixes unides al cadafal central, els punts de vista dels monuments, també baixa, on és deixava les escenes al mateix nivell de l'espectador, és com si el que mira la falla participara d'allò que allí està passant.

Però, en aquesta dècada encara veurem monuments que recordaran als anys cinquanta, com el plantat per l'artista Ramon Morell, en 1967, per a la comissió de Sant Feliu (21), amb cadafal, amb formes i estructures diverses.

Aquesta última innovació de fer bases baixes unides a una peça central, serà

Falla plantada en 1960 en el carrer José Espejo

la tònica durant molts anys, es construïran amb multitud de formes diferents i més o menys unides a la peça central.

Tanmateix, a principi del segle XXI, ja comencen a veure's falles sense cadafal i sense bases. Una construcció central més o menys voluminosa, serà la que aglutine els diferents ninots, que constructivament seran independents, tots estaran plantats, sobre uns suports que serà dissimulat amb la decoració del monument. Podem dir que les falles han tornat al seu origen, quan eren un muntó de trastos vells i no estaven fetes sobre un cadafal. Veurem quina és la pròxima innovació en el món dels monuments fallers.

Bibliografia

- (1) SOLER I GODES, Enric. *Teorías sobre el origen de las fallas*. En “*Historia de la fallas*”. Ed: Levante EMV. 1990.
- (2) ARIÑO, Antonio. *La falla eròtica (1850-1870)*. En “*Historia de la fallas*”. Ed: Levante EMV. 1990.
- (3) PIQUERAS HABA, Juan. *Xàtiva en el segle XVI. Assaig de geografia històrica a partir dels escrits de Martí de Vicià i els dibuixos d'Anthonie van den Wijngaerde*. En: *Les vistes valencianes d'Anthonie van den Wijngaerde*. Ed: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. València 1990. Pag: 276.
- (4) SARTHOU CARRERES, Carlos. *Datos para la historia de Játiva*. Volum II i III. Ed: Imprenta Bellver 1935.
- (5) ARIÑO, Antonio. *La falla eròtica (1850-1870)*. En “*Historia de la fallas*”. Ed: Levante EMV. 1990.
- (6) *Festividad de las fallas de Játiva*, marzo 1933. AMX Fons Sarthou.
- (7) SANCHIS MARTÍNEZ, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. 1996, p, 130-133, Ediciones Xàtiva, S.L.
- (8) QUILIS I RODENAS, Joan. *Tresors en paper*. Llibre explicatiu Falla Benlloch-Alexandre VI 2025. Pag: 163-167. Ed: A.C. Falla Benlloch.
- (9) Llibre explicatiu Falla del Cid-Plaça de la Trinitat 1990. 125 anys. Edita Falla del Cid-plaça de la Trinitat.
- (10) SANCHIS MARTÍNEZ, Josep. *Les primeres 111 falles de Xàtiva (1865-1948)*. Llibre explicatiu Falla Ferroviària 1993. Pag: 48-62. Ed: Falla Ferroviària.
- (11) SANCHIS MARTÍNEZ, Josep. 1993
- (12) <https://estudisfallersxativa.es/comissions-falleres/>
- (13) <https://estudisfallersxativa.es/comissions-falleres/>
- (14) <https://estudisfallersxativa.es/comissions-falleres/>
- (15) <https://estudisfallersxativa.es/comissions-falleres/>
- (16) <https://estudisfallersxativa.es/comissions-falleres/>
- (17) QUILIS I RODENAS, Joan. *Els primers premis de les falles de Xàtiva (1) Dels inicis a la consolidació, de les falles de la República a les falles del franquisme (1934-1963)*. Llibre explicatiu Falla Benlloch-Alexandre VI 2007. Pag: 82-99. Ed: A.C. Falla Benlloch.

Cadafal a on s'executaven als condemnats a mort. Dibuix de Wijngaerde 1563

- (18) TORTOSA, Rafa i Quilis, Joan. *Martínez Molla escultor de falles*. Ed: Junta Local Fallera de Xàtiva 2000. Pag: 64-65.
- (19) <https://estudisfallersxativa.es/comissions-falleres/>
- (20) QUILIS I RODENAS, Joan. *Els primers premis de les falles de Xàtiva*. 2007.
- (21) <https://estudisfallersxativa.es/comissions-falleres/>

Evolució de la crítica de les falles de Xàtiva

Rafa Tortosa Garcia

DIRECTOR DEL FANZINE “EL VERÍ DEL FOC”

Està per fer —sospite— una història dels “temes” fallers: vull dir, una espècie de catàleg cronològic dels “assumptes que ha estat objecte d’escenificació amb ninots i de comentari en llibrets. No sé si el treball és encara possible. Potser a través de ressenyes periodístiques, de dibuixos reproduïts en revistes, d’algunes fotos d’arxiu i, naturalment, de la literatura pròpia de la festa, es podria arribar a conclusions de relativa exactitud. I en valdria la pena. Perquè es tractaria d’un test sociològic digne de ser meditat amb la major serenitat. Amb ell obtindríem una relació bastant completa de les “coses” de què s’han burlat els nostres conveïns al llarg dels darrers

Esbós de la falla *Bunyol* de José Rabasa Pérez (Tetuan - St. Francesc, 1934)

cent anys. Sens dubte, la intenció burlesca —satírica— emanava, i emana, de petits grups: “artistes”, comissions o “eminències grises” d’uns i altres. Però una volta plantada la falla, la proposta d’irrisió és fatalment acceptada pel públic. Tot és susceptible de ser ridiculitzat, des de la cosa més sagrada a la més trivial, i pocs espectadors es resistiran a la rialla, encara que vaja contra les seues més íntimes conviccions, quan la mofa és tramada amb gràcia. El “riure” faller, en efecte, és general. Fóra, per tant, molt interessant de veure de què s’ha rigut la gent d’aquestes latituds, en l’annual tabola de Sant Josep. O siga, saber què “hem preferit” com a objectiu de la nostra sátira. La qüestió no és precisament nímia (Fuster, 1967)».

A les pàgines de *Festividades* de 1965, una revista fallera de caràcter anual, Joan Fuster iniciava d’esta manera l’escrit sota el títol de *Cara i Creu de la burla fallera*. L’intel·lectual valencià destacava el paper de la crítica fallera per analitzar, amb posterioritat, quins temes locals, socials o polítics predominaven i com eren abordats en les falles i llibrets. En este sentit, les explicacions falleres funcionen com una font periodística de primer ordre per entendre el context històric i la manera de pensar d’una època.

La comesa insinuada per Joan Fuster a l’hora de recopilar, ordenar i estudiar les crítiques falleres que han sobreviscut el pas del temps, pensem que ha es-

tat bastant assumida pel món faller. La configuració dels actuals llibrets de falla, des dels anys huitanta, ha assumit la publicació de treballs d’investigació al voltant dels cadafals fallers, amb la referència a les temàtiques i temes de crítica assolits. A més a més, l’entorn més cultural i literari de les Falles ha publicat llibres al voltant de la història fallera, empresa a càrrec d’entitats públiques i també editorials privades. Els treballs d’Enric Soler i Godes afavoriren i promocionaren la coneguda *Historia de las Fallas*, una publicació *embrionària* de les publicacions sorgides amb posterioritat. També han estat cabdals els treballs d’Antonio Ariño Vilarroya i Gil-Manuel Hernández i Martí, els quals han classificat, estudiat i analitzat per èpoques les crítiques esdevingudes des d’un punt de vista històric i social de la festa de les Falles. En definitiva, la llavor de documentació i catalogació de tot este corpus de material relacionat amb els cadafals fallers —llibrets, premsa, revistes i documentació relativa a autoritzacions per part de les autoritats— i present en arxius públics i privats, ha facilitat l’anàlisi de les crítiques falleres i la publicació d’investigacions i treballs en l’àmbit acadèmic i, evidentment, en el faller.

Per una altra part, amb tot este material es pot analitzar, amb perspectiva històrica, l’evolució de la crítica fallera en els propis cadafals fallers i en els llibrets. Per a analitzar esta evolució de les crítiques cal tindre en consideració tres aspectes:

- Els temes de la crítica.
- El plantejament artístic, estètic i compositiu.
- La caracterització de les falles.

Respecte als temes de la crítica, els quals han estat condicionats pel context, es podrien classificar d'acord amb un caràcter satíric: polític, social o moral; apologetic o humorístic. Ara bé, amb la complexitat de temes tractats pels cadafals fallers, es podria ampliar esta classificació, inclús configurar-ne d'altres. A més a més, caldria tindre en compte l'àmbit de les crítiques: local, autonòmic, estatal o internacional.

Quant al plantejament artístic, estètic i compositiu, cal ressaltar la complexitat del cadafal faller, que és important per a definir la crítica fallera i el seu desenvolupament d'acord la disposició dels ninots i el nombre d'escenes. A més a més, les tècniques emprades en la confecció dels ninots —modelatge i reproducció— condicionen absolutament el tema i la temàtica de la falla.

Finalment, la caracterització de les falles amb certes temàtiques per a desenvolupar els temes crítics és una característica observada en l'evolució configurativa de les falles, on s'ha passat d'una aplicació directa del tema a caracteritzar les falles d'acord amb una temàtica escollida.

Respecte a les falles de Xàtiva, cal dir que ens trobem davant la mancança

d'una catalogació, centralitzada i conforme a un estàndard, de les crítiques falleres de Xàtiva, que permeta un estudi sociològic i històric, i comporte una anàlisi estadística i concloent. Amb tot, podríem acomplir una evolució de la pròpia crítica fallera.

Tanmateix, com que l'objectiu del present escrit és portar a cap una evolució de la crítica de les falles de Xàtiva, hem considerat recórrer a la quantitat de treballs publicats al voltant de les temàtiques tractades als cadafals fallers i en els quals hem analitzat una enorme quantitat de crítiques falleres, per poder configurar una evolució de caràcter completament provisional i aproximada, conscients de la mancança de la part analítica. Com a la majoria de treballs d'esta índole, el discurs ha estat ordenat d'acord amb les èpoques habituals d'estudi de les Falles de Xàtiva, fortament condicionades per l'estatus polític esdevingut.

Els projectes de Blai Bellver

Les falles de la ciutat de València de mitjan segle XIX, majoritàriament, cal considerar-les humils, sense grans pretensions artístiques però amb una forta càrrega crítica. No obstant això, les falles projectades a Xàtiva per Blai Bellver s'han de considerar com a excepcionals, atès el gran nombre de figures i una estructura més complexa d'acord amb la literatura que ens ha arribat.

De fet, la falla de la plaça de la Trinitat de 1865, que duia per lema *La peixca de l'Aladnoch*, al seu full promocional ens deia que el conjunt de la falla estava format per «un grupo de 13 figures vestides en tota elegància segons el espirít de la última moda» (Bellver, 1865). En este sentit, la falla de *La Creu del matrimoni*, projectada per a 1866, del propi llibret s'extrau que la falla tenia quatre cares amb la presència d'un coronament d'uns 5 metres d'alçària (Tortosa: 2016). Per tant, respecte al plantejament artístic, podem afirmar que es tracta d'una falla rodada, amb una estructura central per a justificar el lema i el desenvolupament d'este argument a les distintes escenes que voregen el cadafal, una disposició gens inusual en les falles coetànies i més pròpia de les plantades en les dècades avançades del segle XX.

També és interessant la caracterització dels cadafals de les falles projectades per Blai Bellver. En la primera farà una barreja de temàtica directa i indirecta, atès que utilitza allò de *pescar un aladroc* per parlar «de les primeres picoretas d'amor que senten els chòvens de primera volà». Estèticament presenta una llacuna amb xiques, literalment *pescant*, però la intenció del verb té un sentit més bé figuratiu. Més directes són les escenes de *La Creu del Matrimoni*, representades en cadascuna d'elles per parelles de ninots per mostrar distintes etapes matrimonials, les quals són substituïdes per les fases lunars en la falla de 1867 que, sota el lema *Eclipses del Matrimonio*,

presentava similituds en la temàtica i estructura de la falla, la qual cosa confirma que era el mateix cadafal que l'any anterior.

Quant al tema de la crítica, directament vinculat a la caracterització, en la falla de 1866 l'impressor xativí fa sàtira de les diferents formes de seducció que despleguen les joves per a aconseguir nuvi, tema molt freqüent entre les falles de l'època i que era compartida per un gran nombre de colloquis i altres formes de literatura popular (Marín, 1998: 52). Les següents propostes se centren en una crítica antimatrimonial que, com hem comentat, s'establix de forma seqüencial durant diverses etapes d'este.

El tema escollit per l'escriptor, polític i impressor xativí és una habitual a mitjans del segle XIX, que com diu el mestre Soler i Godes (2000:16), «el matrimonio y toda la hiel que a su alrededor se le quiso poner fue el tema fallero por excelencia». En este sentit, en l'època que ens ocupa, les falles crítiques sobre sàtira moral, on es podria incloure la falla de *La creu del Matrimoni* com a falla eròtica o tendència anticonjugal, van representar el 46% (Ariño, 1992:87).

Falles a la República

Ben bé és sabut per tots que, durant el període de la II República Espanyola, la festa fallera gaudeix d'una genero-

sa llibertat, la qual es veu reflectida en els cadafals fallers ja que han estat capaços de plasmar crítiques polítiques sense cap escrúpol. A estes s'uniren crítiques sobre la moral i les relacionades amb els problemes del barri.

Les falles d'esta època presenten l'argument directament sense cercar temàtiques ni cap caracterització per mostrar les crítiques. Allò que s'esce-nifica a la falla, tal qual, és la crítica que s'hi vol arribar. Les falles, en este sentit, són humils i senzilles, sense grans pretensions artístiques i condensen la intenció en pocs ninots i elements.

Com deien, la crítica política va estar present a les falles d'este curt període. En clau estatal podem posar un clar exemple amb un fet ocorregut a Xàtiva, més preocupada per les eleccions estatals en aquell moment. Aquest esdeveniment va ser la visita de Manuel Azaña per assistir a un míting l'11 de novembre de 1933 i que va ser rebut amb una xiulada monumental, «*empezó a fluir gente a la plaza Emilio Castelar con pitos y cencerros y fueron acercándose al local del Círculo Acción Republicana a donde concurren unos diez o doce pollos en su mayoría forasteros que tienen el gustazo de llamarse aún Azañistas*»¹. I clar, les falles van saber recollir tot aquest esdeveniment en forma de cadafal. Sota el títol de *Bunyol* (Tetu-

an - St. Francesc, 1934), l'artista José Rabasa va plasmar un enorme xiulet suportat per uns ninots i tot per representar aquell obsequi que se'n va endur Azaña de Xàtiva. Aquell mateix any, Rabasa també el va criticar al cadafal *Saetabis* (La Bassa, 1934), en voler endur-se la caixa de reclutament a Alzira (Tortosa: 2020).

En l'àmbit de la política local, trobem el suculent lema: *Poder*, de la falla de la plaça de l'Ajuntament d'aquell 1934, obra de Francisco Bolinches i Emilio Sanchis. És de les primeres referències a l'alcalde de la ciutat amb una crítica centrada al voltant de l'estat lamentable que s'hi trobava l'excusat de prop de la plaça del Mercat, on «el alcalde no deu res de lo que en el poble pasa, pero s'ha confiat masa o se fia dels demás. Deu pendres més interés per ser alcalde machor i vore qui es l'autor de que'es queixe la siutat per pór a una enfermetat degut a la mala aulor».

A tota esta mena de cadafals de temes polítics cal afegir els referents a temàtica local, on la Fira d'Agost ja té les seues primeres crítiques com *Tres cosas de Xàtiva* (Paco Climent Mata, Plaça del Cid-Trinitat, 1933), on la falla «...Alude esta falla a una transacción en la feria de ganados; episodios amorosos en el Jardín del Beso, y a turistas extranjeros visitando nuestro Museo Municipal...»².

¹ *El Agrario*, 16 de novembre de 1933. Biblioteca Municipal de Xàtiva

² *El Progreso*, 18 de març de 1933. BMX

Com deien, també van prendre part crítiques sobre problemes puntuals del barri com ara *La Reforma del mercat* (J. Castelló, Tetuán, 1936); aspectes de la gestió municipal, com poguera ser *Reforma y alcantarillat* (P. Bolinches – E. Sanchis, Mossèn Urios, 1935) o de caràcter moral, on l'exemple més valuós és el cadafal *Las cuatro estaciones* de J. Castelló (Vernisa—Llibertat, 1936) atès que s'atreveix a criticar, en forma de seqüència, de com un capellà entaula una relació amb una xica, la qual apareix embarassada a la darrera escena. El verset que acompanya l'esbós deia que «la bella Prima-Vera, és una estació molt bonica, per això algun calavera, abusa massa de la xica». En una mateixa línia es troba el cadafal plantat al carrer de Vernisa, l'any 1934, on es feia crítica moral sobre unes persones del propi barri. La falla, que duia també per lema *Vernisa*, planteja unes crítiques directes sobre persones d'aquella Xàtiva i, a una de les escenes, s'hi va centrar en Maseo i la seua dona, que són representats en la falla asseguts en una taula de la casa d'Esmolador a la plaça del Mercat empinant un porró. La parella era prou coneguda a la ciutat ja que es dedicaven a dur les maletes i paquets dels viatgers del tren com a mossos i tant prompte cobraven se n'anaven a la taverna a veure vi³.

El darrer bloc temàtic de les falles republicanes és el comprés per les de caràcter apologetic amb una descripció

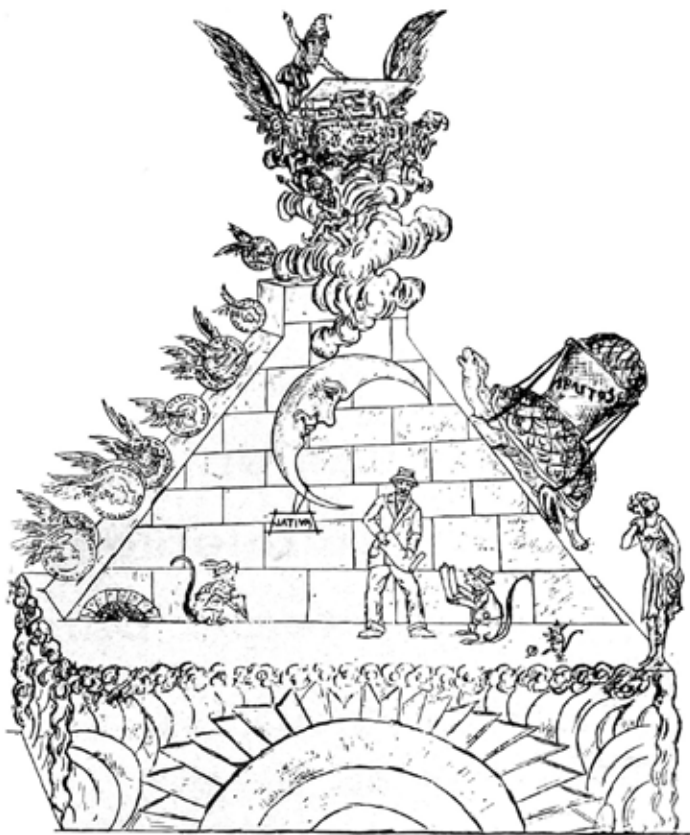
costumista i l'exaltació de situacions o paratges casolans. No obstant això, recollien també els aspectes negatius que es generen en estes situacions particulars o localitzades en un entorn. Un bon grapat d'exemples són *Una boda valenciana* (A. Royo, Tetuán, 1935), *Exaltació a la paella valenciana* (J. M. Pastor, la Bassa, 1935), *Les arcaetes d'Alboy* (J. Castelló, Vernisa, 1935), *Cova Negra* (A. Royo, Sant Jaume, 1936), *Cova Negra* (J. Garcia Tortosa, la Bassa, 1936) i *Partida de truc en l'horta* (A. Royo, José Espejo, 1936).

En definitiva, les falles d'este període van destacar per la forta crítica visual plantejada tant en el coronament com en les escenes, sense buscar una tematització del cadafal sinó una crítica directa. En este sentit, un clar exemple és la falla de la plaça Enríquez de 1934, que duia per lema *Les pessetes van pels núvols* i obra de José Mª Pastor Llanes, on es pot apreciar com al centre de la falla apareix una piràmide per crear un contrast entre dos costats: per la part dreta pugen molt espai els projectes municipals i per l'esquerra baixen volant els diners d'una caixa de recaptació municipal controlada per tres nanets. Excel·lent crítica visual a la qual no li calia cap literatura (Tortosa, 2025).

Censura i falles

Després de la contesa bèl·lica, les falles xativines inicien la seua activitat de manera organitzada el 1943. Estos

³ Testimoni recollit en l'article "Retrospectiva fallera", publicat sense signar al llibret de la *Falla de Sant Feliu 2009*.

Esbós de la falla *Les pessetes van pels núvols* de José Mª Pastor Llanes (Enríquez, 1934)

primers anys de postguerra, per a la població, són uns anys difícils i durs degut a la manca d'aliments i serveis bàsics, situació generada per la guerra. Les falles, que sempre han sigut una mena de reflex de la societat, tracten estos temes socioeconòmics, permesos en certa manera per la censura, i mostren en els seus cadafals la

realitat palpable de la societat valenciana d'aquells anys. Per aquesta raó hi ha referències continues dels cadafals a les pràctiques i dificultats econòmiques, temàtica que serà abordada per la majoria d'ells: fam, estraperlo, mercat negre, manca d'aliments, inexistència d'aigua i llum, la cartilla del racionament... (Tortosa: 2011).

Les falles de 1943 ja fan palesa d'estes temàtiques com ara *La tortà de San Chusep* (F. Climent Mata, Cid-Trinitat, 1943) on els fallers en compte d'una falla, el que més desitjaven era menjar-se una coca de la fam que patien degut a la política de racionament; el cadafal *Coses que pasen* (J. Garcia Tortosa Ver-nia, Sant Jaume, 1943) que reflectia les denúncies que feia la gent pels abusos de certs llauradors que estaven convertint-se en nous rics i, en consonància a este cadafal, també trobem *Casos i coses* (A. Grau Tomàs, Raval, 1943) on s'ataca molt durament als llauradors del barri perquè s'han enriquit gràcies a l'estraperlo i al mercat negre: «En dos moniatos, dos sebes, / cuatro naps i un alficòs / podrà ser que no te cregues / pero es fa un negoci gros». En la mateixa línia temàtica es criticaven les companyies de subministrament elèctriques o de l'aigua. Un clar exemple és la falla infantil de la plaça del Mercat de 1954, obra de Ramon Morell, que duia per lema *En mi país no hay luz*. Tractava sobre l'escassetat i les restriccions de llum que hi havia en aquells temps: «*En mi país no hay luz / tot son cresols, tot son cresols / que no fan llum... / Els contaors van correquent / Tota la culpa , la té... l'aigua*».

Esta temàtica, que apareixerà als cadafals fins els darrers anys de la dècada dels cinquanta, conviu amb les crítiques sobre aspectes del barri: problemes amb l'ús de les fonts públiques, com puga ser *Limpiesa e hichiene* (J. Pérez, Sant Pere, 1944); qüestions

sobre la convivència a les places com ara la de la Bassa, que queda reflectit a la falla *La nostra falla es l'espill d'aspectes relatiu a la plaça del cabdill* (R. Morell, Bassa, 1958); les reformes del Mercat, crítiques constants als cadafals plantats a la mateixa plaça als anys 1945, 1960 o 1968; o les dificultats urbanístiques i socials aparegudes davant la creació de nous barris, aspectes temàtics reflectits a *Crítiques del nostre barri* (R. Morell, R. Argentina, 1965).

Davant la limitació de temàtiques susceptibles de ser criticades —recordem que l'actuació de la censura per part del poder reduïa un munt les temàtiques—, les comissions falleres plasmen als seus cadafals els problemes que tenen en la creació i organització de la festa fallera al seu barri. La dificultat de plantar falla és una de les qüestions principals i la podem trobar als cadafals plantats a Tetuán – St. Francesc (1943 i 1960), Caputxins (1944), Mercat (1954 i 1955) i Portal de València (1954 i 1955). Cal afegir, que durant els anys cinquanta, les falles sofreixen un descens en quant al nombre de falles plantades, amb el fet que només es planten l'any 1954 tres falles grans, on dos d'elles portaren la problemàtica de les Falles. A la falla del Portal de València, de l'any 1954, *El Calvario fallero*, Ramon Morell ens presenta totes les dificultats que presenta una comissió de falla. Enalteix tot el que representen les falles: art, traques, cavalcades, bunyols, bon humor, tabalet i dolçaina... i es pregunta:

Portada del llibret de la Falla de la plaça de Sant Jaume de 1943, on apareix l'esbós de la falla *Coses que passen* de Pepe Garcia Tortosa, Vernia. FS-22, Arxiu Municipal de Xàtiva (AMX)

«Ha de morir tot açò?». També inclou que no hi ha falleres majos de la ciutat aquest any i ho parodia amb el Campanar de la Seu que acomiada a les falleres rumb al Cairo (Tortosa: 2009).

Altres temàtiques utilitzades pels artistes fallers en l'època franquista han

estat les crítiques vers la modernització i els avanços tecnològics, com *Las ciencias adelantan* (J. Camarasa, Cid-Trinitat, 1949) o *La música clásica i moderna* (Bolincho, Raval, 1951), així com el paper de la dona, centrades en les llibertats que van assolint les dones i que no van estar ben vistes per

una societat de tarannà patriarcal. A més a més, amb la crítica al matrimoni, la dona sempre és la que ix malparada, en definitiva, segueix sent *la creu del matrimoni*. Falles que reflecten esta crítica a la dona són *L'amor a través dels segles* (J. Camarasa, José Espejo, 1944), *Cara i Creu del Matrimoni* (José Espejo infantil, 1948), *Força de Voluntat* (Bolincho, Sant Jaume, 1946), *Mel d'amor* (Raval infantil, 1952), *Els conflictes del choc i de l'amor* (Bolincho – Femenia, Raval, 1945), *Per culpa de la poma* (M. Blanco i E. Arnau, Tetuan, 1967) o *Els temps cambien* (P. Carrasquer, Mercat, 1970), entre d'altres (Tortosa, 2019a).

Després d'esta una ullada ràpida per les falles plantades als anys quaranta, cinquanta i seixanta de la passada centúria, ens podem fer una idea de les temàtiques escollides pels artistes fallers: denúncia de l'estraperlo—acció permesa pel règim per conveniència—, temes de la pràctica del matrimoni o aspectes relacionats amb la barriada o la dificultat de plantar falla. A pesar del rigor temàtic, els artistes fallers tiraren mà de l'enginy per saltar la

Dibuixos de les escenes del cadafal *Calvari Faller* de Ramon Morell Navarro (Portal de València, 1954) amb el segell de la censura. LG 2764/2, AMX

censura i incloure als cadafals fallers temes més suculents, àcids i amb més càrrega crítica, els quals calia tindre certa intel·ligència per llegir entre línies i esbrinar el missatge amagat entre els ninots.

Quant al plantejament artístic, estètic i compositiu, el model de falla és similar a les plantades durant els cinc anys de l'època republicana, el qual conti-

Esbós de *Les Coles* (Plaça dels Enríquez, 1948), dibuix realitzat per Vernia. Arxiu Matéu / Paper Plegat

nuarà pràcticament fins a l'any setanta. Es plantejava un coronament, en consonància amb el lema, i al seu voltant esdevenien escenes que en molts casos res tenien a veure entre elles ni amb el coronament, atès que primava l'aspecte a criticar més que l'associació de les escenes. En este sentit, les crítiques eren directes i molt enginyoses, sense recórrer a cap caracterització. De fet, poques falles d'esta època utilitzen una temàtica comuna en tota la falla. L'enginy dels fallers, del qual ja ens hem referit, va potenciar l'execució d'unes falles molt simples però molt enriquidores, que amb pocs recursos tractaven temes suculents fent ús d'una crítica visual i, ahora, oculta. Ho podem sintetitzar en la falla de *Les coles* (Enríquez, 1948) i amb el gran pot de cola que el coronava, que responia a l'excel·lent exercici d'enginy, sobretot en el tractament de la crítica amb la forma d'exposar-la, la seua resolució i expressió, on la idea de José García Tortosa *Vèrnia* —autor de l'esbós— va ser relacionar el pot de cola amb les coles —cues és la forma normativa—, que de forma col·loquial usem per definir la fila de gent que espera el seu torn i d'estes, en aquella època, hi havia a muntó: la cola de l'estraperlo —«l'estraperlo porta cola»—, del peix, del conill, de la carboneria, de les injeccions... (Tortosa: 2019b).

Temps de llibertat crítica

Respecte els cadafals fallers, 1967 és un any clau en la història fallera de la ciu-

tat. Des de la postguerra, les falles de Xàtiva havien estat obrades per artistes locals i serà aquell any quan comencen a signar cadafals artistes procedents de València i d'altres llocs, com ara Sueca, els quals mostraran noves formes i estètiques falleres així com la seua exposició crítica. En este sentit, José Martínez Mollà, amb les falles plantades al Raval (1960 i 1961), Tetuan-Sant Francesc (1963) i Enríquez (1966), ja dona mostra de noves disposicions i plantejaments de la falla. A tot açò cal incloure la nova forma de confeccionar els ninots amb cartó a partir d'un motle d'escaiola, tècnica que es consolida durant esta dècada —l'iniciador fou l'artista Juan Huerta l'any 1956— i que va obrir un mercat de venda de reproduccions de figures —dels coronaments i com a ninots de base—, la qual cosa va fer canviar la concepció en l'exposició de la crítica fallera.

Les falles van continuar tenint una estructura central per donar-li sentit a la caracterització escollida per mostrar la crítica, encara que el coronament comença a estar conformat per figures de grans dimensions i l'aparició de composicions més complexes. De fet, a partir d'aquell moment, les falles van tindre una temàtica, exposada en el lema i desenvolupada visualment en la falla, la qual va estar condicionada pel material de cartó present en el mercat així com per l'enginy dels artistes fallers en *encarar* esta tematització als temes crítics a tractar. En este sentit, a les falles de Xàtiva apareixeran temà-

Imatge de la falla *On mengen dos mengen quatre* d'Antoni Grau Cros (Mercat, 1985).

tiques relacionades amb antigues civilitzacions i cultures, temes provinents del cinema, del còmic i de la literatura inclús de costums i quotidianitats, així com el desenvolupament d'expressions idiomàtiques, recursos per aplicar eixe significat figuratiu tant emprat en la sàtira fallera.

Vist el canvi en el plantejament artístic, estètic i compositiu dels cadafals, així com la incorporació definitiva de la caracterització de les falles, ens hem de fer ressò dels temes de la crítica que hi foren tractats, amb l'inici d'un temps de llibertat, la qual cosa es veurà reflectida en l'art faller.

Un primer indicador de la llibertat visualitzada a les falles serà el retorn, uns quaranta anys després, de les crítiques de caràcter polític. Les primeres falles de la democràcia espanyola acolliran en els seus cadafals tota mena de personatges de la política espanyola amb la perplexitat de la nul·la aparició de crítiques als anteriors dirigents franquistes. A Xàtiva, Manolo Blanco i Antonio Grau importaran reproduccions de figures de Felipe González, Alfonso Guerra, Santiago Carrillo... per construir escenes amb crítiques sobre la política nacional. Un clar exemple és la magnífica falla que va plantar Antoni Grau a la plaça del Mercat l'any 1985 sota el títol d'*On mengen dos mengen quatre*, on a les portes del Congrés dels Diputats, amb la reproducció en cartó dels dos lleons, els diputats «canviaren les boles per

milions». També hi hauran crítiques al voltant de la política internacional o assumptes com el preu del petroli.

També, com a temes polítics, trobem falles que reflecteixen els problemes a nivell de país com el procés d'aprovació de l'Estatut d'Autonomia, recollides a *Automania* (A. Grau, Espanyolet, 1981) o *Ja florix l'autonomia* (A. Martín, Raval, 1983); els problemes del camp i l'entrada al Mercat Comú, apareguts a *Plagues* (A. Grau, Mercat, 1980) o *Ja estem en el comú* (M. A. G. Moracho, Sant Jaume, 1986); o aspectes mediambientals com la construcció de la central nuclear de Cofrents, referenciada als cadafals *Les coses nostres* (A. Martorell, Ferroviària, 1981) o *Un cert flaïre* (Sant Feliu, 1979). Respecte al tema de la Batalla de València no ha estat un motiu principal dels cadafals fallers xativins, atès els pocs exemples documentats, com poguera ser *Per tot aplega l'hora* (A. Martorell, Ferroviària, 1982), que fa una crítica sobre la unitat de la llengua. El discurs crític sobre el conflicte identitari dels valencians serà realitzat des d'una perspectiva en defensa i exaltació de la llengua, del territori i de les tradicions valencianes com, per exemple, *Plagues* (A. Grau, Mercat, 1980).

Durant els primers anys de la democràcia també trobem la presència, en gran percentatge, de temes socials i de moralitat: homosexualitat, drogues i joventut, relacions sexuals, nudisme i el *top les* o aspectes d'igualtat de gènere

Automania d'Antoni Grau Cros (Espanyoletó, 1981). Arxiu Falla Espanyoletó

re. Les falles s'omplin de forma descontrolada de «melenuts», «maricons» i dones nues, i sempre des d'una perspectiva masculista amb una por a les noves llibertats; crítiques, que mirant-ho des de la perspectiva actual, cal qualificar-les com desafortunades. I és que l'aparició de dones amb les *mamelles a l'aire* als cadafals fallers, a la majoria dels casos, no està justificada i la seua aparició està motivada per la moda establerta o com reclam, diguem-ne, comercial (Tortosa: 2016). Exemples clars: *El destape* (A. Grau, Sant Feliu, 1976), *Ara si que va...* (A. Grau, Mercat, 1979), *Nos toquen el violó* (A. Grau, Mercat, 1983) o *L'economia* (R. Primo, JRJ, 1985).

Ara si que va... d'Antoni Grau Cros Grau (Mercat, 1979). Arxiu Falla Mercat

A tot este corpus de temes de crítica apareguts als cadafals fallers de la capital de la Costera a les tres últimes dècades del segle XX, cal afegir els temes locals, els qual seran els més conreats pels artistes xativins i que formen part de la idiosincràsia de les Falles de Xàtiva. Els assumptes de l'Ajuntament de Xàtiva sempre han estat motiu de crítica fallera, com també els polítics locals; les pròpies Falles, amb el focus posat en la presidència de la JLF; la

Fira, amb la crítica dels polèmics canvis, la gestió cultural i comercial o les novetats aportades, aspectes que sempre han estat un lloc d'enfrontament entre els distints partits polítics; o les crítiques de barri, exposant temes d'obres, reformes o aspectes de convivència que afecten a una determinada demarcació com el nucli antic, en general, o la plaça del Mercat, en particular. De fet, sobretot a mitjans dels huitanta —dins de l'època més esplen-

Escena de la falla *Desperta*, socarrat de Paco Roca (Benlloch, 1996), on apareix Alfonso Rus convertit en rector. Va ser un dels primers ninots que el representaren en una falla com a alcalde, atès que anys anteriors ja havia aparegut com a cap de l'oposició i candidat a l'alcaldia

dorosa dels cadafals fallers a Xàtiva—, el modelatge ad hoc de ninots que representen gent amb d'àmbit local, com alcaldes, regidors o presidents de la Junta Local Fallera serà una pràctica habitual en l'elaboració dels cadafals fallers i tot per fer palesa una crítica local. Cal fer ressò de les qualitats d'Alfonso Rus Terol, amb el fet de *donar molt de joc* als artistes i guionistes fallers amb la seua forma d'actuar i tot allò que deia cada dia, la qual cosa donava idees per confeccionar noves escenes per als cadafals fallers. Seria llarga la llista d'exemples de cadafals que conreen el tema de política local,

de ben segur que queda en la memòria del lector excel·lents exemples.

Crítica fallera a l'actualitat

Les falles actuals, des de fa quinze anys aproximadament, pràcticament continuen mantenint els mateixos temes de crítica, on destaca la crítica local. Les crítiques es centren en la gestió per part dels membres de l'Ajuntament i els problemes quotidians amb el trànsit i l'aparcament, la inseguretat, la dificultat de convivència o la deficiència dels serveis municipals. A més a més, les falles sempre són susceptibles de

A una de les escenes de la falla Esqueix de Víctor Navarro Granero (Selgas, 2023) es reivindicava la igualtat de gènere. Foto Arxiu Falla Selgas.

crítica: gestions de les JLF, els premis de les falles i els jurats.

Un aspecte important que s'està produint durant la darrera dècada és

l'aparició de temàtiques amb valors socials, aquelles que denuncien incomprendensions de la societat. Temes com la situació social de la dona i la violència de gènere, aspectes mediambientals

i de contaminació o la protecció dels infants comencen a aparèixer als cadafals fallers tant com a tema principal o amb caràcter transversal.

A pesar que els principals temes de la crítica romanen en el temps, el plantejament artístic, estètic i compositiu dels cadafals fallers ha anat evolucionant cap a una altra concepció. La tendència actual de les falles —ja siga per motius econòmics o pel desig de lluïment artístic— aposta per composicions dominades per grans figures centrals, coronaments i contra coronaments, alhora que redueix el nombre de ninots situats en les bases del cadafal. Açò dificulta greument la incorporació de la crítica, perquè les escenes que tradicionalment envoltaven el centre de la falla i sostenien el relat satíric han anat desapareixent. Són precisament estes escenes les que permeten articular un discurs crític sobre qüestions locals o d'altra índole.

Aleshores, la concepció actual d'una falla s'hi centra en la part artística, amb l'objectiu d'aconseguir una composició amb una temàtica uniforme. En esta concepció, malauradament, la crítica ja no hi forma part, s'hi tracta en una darrera fase on es fa un *acoblament* del temes susceptibles de crítica a tot allò artístic executat. Esta discontinuïtat entre la part artística i la crítica comporta que la pròpia crítica només aparega en la part literària, la dels versets, sense trobar pràcticament cap

rastre visual. De fet, durant els darrers exercicis, la presència d'una caracterització de ninots representant a l'alcalde, a algun regidor o alguna regidora, inclús la presidència de la Junta Local Fallera, ha estat reduïda a molts pocs casos, qualitat fallera assumida en una cartelleria complementària. A més a més, la tendència ha estat provocada per la nova forma d'obrar les falles amb l'ús del suro blanc com a material principal i el seu tractament en el procés digital de modelatge, el qual és més efectiu en una figura de major grandària que en un ninot de base, de menors dimensions.

Esta tendència dels cadafals fallers ha estat reforçada per una contundent caracterització de les falles i que, en conseqüència, ha minvat el sentit crític de les falles. Hui en dia, qualsevol falla assumeix una temàtica completa al voltant d'una determinada civilització, cultura, esdeveniment o època, principalment.

Coda

Amb tot plegat, queda demostrat que l'evolució de la crítica fallera dels cadafals fallers de Xàtiva ha estat condicionada per cadascuna de les èpoques que s'han plantat falles a la ciutat. A més a més, cal tenir present que les falles, succintament, es conformen per dues qualitats que han de ser inherents: la crítica-literària i la part artística. També queda demostrat que estan condicionades entre si. La

Imatge frontal de la falla Vikingades de Ferni Llopis Torres (Raval, 2023), on s'aprecia la tendència actual de les falles amb la configuració d'un coronament ple d'escenes que es complementa amb diversos contra coronaments i l'absència d'escenes en la part davantera. Foto David Calatayud

crítica fallera ha tractat una sèrie de temes que han estat definits sobre el suport artístic, tractant-lo d'acord als plantejaments artístics, estètics i composius segons una època determinada, un plantejament condicionat, com s'ha pogut observar, per la forma de *fer les falles*, amb l'ús d'un determinat material i la forma de tractar-lo. A més a més, les falles han aplicat un sentit

figuratiu per tal de manifestar les crítiques amb l'ús de temàtiques per a poder jugar amb l'ús del doble sentit, una tematització completament assumida.

Finalment, després d'un simple repàs dels temes escollits pels artistes, guionistes i poetes per conformar la crítica dels cadafals fallers al llarg de la

història de les Falles de Xàtiva, convé incidir en la proposta de realitzar un exhaustiu estudi de totes les explicacions falleres que tenim a l'abast. Amb una anàlisi ferma podrem extraure distintes classificacions dels temes de crítica i, a més a més, amb una comparació amb les notícies i fets ocorreguts a la mateixa època, podrem valorar l'opinió de la ciutadania, del veïnatge i d'un col·lectiu faller que han estat usant els cadafals fallers com un mitjà d'expressió completament vàlid i que, amb l'ús de la sàtira i l'humor, aporten una opinió crítica i temporal, que com les mateixes falles, resulta ser efímera.

Bibliografia citada

- ARIÑO VILLARROYA, A. (1992): *La ciudad ritual. La fiesta de las Fallas*, Anthropos, Madrid.
- BELLVER TOMÀS, B. (1865): *La Peixca de l'Aladnoch*, dins de MARTÍNEZ CANET, R. (2008): *Identitats Nacionals en Temps d'Isabel II a partir de quatre documents de l'Arxiu Municipal de Xàtiva*, Junta Local Fallera, Xàtiva.
- FUSTER, J. (1967): "Cara i Creu de la burla fallera", *Combustible per a falles*, Editorial Lavínia, València, pp. 39-43.
- MARÍN, J. LL. (1998): "Una aproximació als textos de Blai Bellver" dins BELLVER, B.: *Trilogia Fallera*, Junta Local Fallera, Xàtiva, pp. 47-98.
- SOLER I GODES, E. (2000): *Las Fallas. Notas para su historia. Volumen I (1849-1936)*, Albatros, Valencia.
- TORTOSA GARCIA, R. (2009): "Autocrítica, motor de reviscolament faller", *Llibret Explicatiu Falla Benlloch 2009*, AC Falla Benlloch-Alexandre VIé, Xàtiva, pp. 86-97.
- (2016): "Com haguera sigut la falla de La Creu del Matrimoni?", *Falla Plaça Benlloch – Alexandre VIé. Llibret Explicatiu 2016*, AC Falla Plaça Benlloch – Alexandre VIé. pp. 86-95.

La Falla Gran es menja la Xicoteta?

Juan Esteve Domínguez

SOT SECRETARI

DE LA JUNTA LOCAL FALLERA DE XÀTIVA

...ada exercici faller deixa la mateixa pregunta flotant d'un casal a un altre: estan ... les comissions grans acaparant la festa? S'està ampliant la distància entre aquelles que competeixen en el més alt i les que amb prou faenes arriben a final de mes per a plantar el seu monument?

A la nostra benvolguda **Xàtiva**, ciutat de profunda tradició fallera, l'evolució de les comissions no ha sigut aliena als canvis socials i econòmics de les últimes dècades. Les falles ja no

La Falla Gran es menja la Xicoteta

són només una celebració veïnal organitzada amb rifes, loteries i sopars populars. Hui conviuen estructures quasi professionals amb altres que sobreviuen gràcies a l'esforç titànic d'un grup reduït de persones des dels més menuts fins a la **Tercera Edat**. I és, ací, on naix la percepció —que no sempre és injustificada— que la falla gran s'està “menjant” la xicoteta.

Les comissions més nombroses han crescut perquè han sabut adaptar-se. Han professionalitzat la gestió, han buscat patrocinadors, han potenciat les xarxes socials, han convertit el casal en un centre d'activitat constant. Un major nombre de fallers significa més quotes; més quotes impliquen més pressupost; i més pressupost permet optar a millors artistes, millors carpes, més actes i major visibilitat. És un cercle virtuós... per a qui està dins.

Però també pot convertir-se en un cercle tancat. Perquè competir en determinades seccions exigeix un múscul econòmic **Gairebe** no totes les comissions poden desenvolupar-ho. I quan la diferència pressupostària és massa àmplia, la competició deixa de ser equilibrada i esdevé previsible.

Pot una comissió xicoteta aspirar realment a fer el salt? Sí. Però l'esforç és desproporcionat. Requereix anys de creixement sostingut, estabilitat interna i una base social sòlida que no sempre és fàcil d'aconseguir en barri amb menor densitat poblacional

o amb envelliment demogràfic. Hi ha falles fins i tot que organitzen fins i tot saraos on participen el grup de danses **Socarrels**, matinals moteres, xiringuitos en la fira i, fins tot, sopars i dinars temàtics per poder aconseguir ingressos extres per a l'exercici faller.

No podem ignorar que les Falles han evolucionat cap a un model cada vegada més espectacular. L'exigència artística és major, el públic demana monuments impactants i la repercussió mediàtica afavoreix les propostes més cridaneres. La lògica de l'espectacle impregna la festa. En aquest context, la falla gran té avantatge. No sols per pressupost, sinó per capacitat d'atraure talent i atenció. Però, la pregunta incòmoda és una altra: ¿volem que la festa siga únicament espectacle?

Si mesurem l'èxit només per premis i dimensions, el missatge és clar: més gran és millor. I aquest missatge, repetit any rere any, pot erosionar el valor de les comissions xicotetes, que semblen condemnades a jugar sempre en una lliga secundària. Tanmateix, hi ha alguna cosa que no apareix en els balanços econòmics ni en les classificacions oficials: el valor social.

Les falles xicotetes solen mantenir una cohesió interna que de vegades es dilueix en estructures més grans. En elles, quasi tots participen en l'organització; quasi tots es coneixen; quasi tots senten que la seua aportació compta. Són espais on la festa conser-

va un caràcter més íntim, més pròxim a l'origen popular.

A més, sovint són viviers d'aprenentatge. D'elles ixen futurs presidents, artistes fallers, músics o persones que acabaran assumint responsabilitats dins de l'organització general. Són laboratoris d'illusió. Si desaparegueren o quedaren absorbides per comissions majors, la festa perdria diversitat. I sense diversitat, qualsevol tradició s'empobreix.

La clau potser està en com entenem l'estructura fallera. Si la concebem com una piràmide on només importa ascendir, inevitablement hi haurà una concentració de recursos en el cim. Si l'entenem com un ecosistema on cada comissió compleix una funció diferent, la convivència pot ser enriquidora.

No es tracta de frenar el creixement de les grans —seria absurd i contrari a l'evolució natural—, sinó de garantir que el sistema no penalitze en excés aquelles que tenen menys capacitat econòmica.

Potser el debat hauria de centrar-se en fórmules que equilibren la balança: incentius culturals, reconeixement al treball comunitari, criteris de valoració que no es limiten únicament a l'impacte artístic o pressupostari.

En el fons, aquest debat no és només econòmic. És identitari.

Les Falles a Xàtiva no són únicament monuments que cremen el 19 de març. Són un entramat social que vertebrà barris, crea xarxes afectives i genera pertinença. Quan una comissió creix, també transforma aquesta identitat. I quan una xicoteta lluita per mantindre's, està defensant molt més que un pressupost: està defensant el seu espai a la ciutat.

S'estàn menjant les comissions grans a les comissions mes menudes?

No necessàriament. Però sí que existeix el risc que el model actual amplie distàncies si no es reflexiona col·lectivament.

La gran aporta espectacle, projecció i ambició i uns monuments molt més elaborats. La xicoteta, per contra aporta proximitat, tradició i cohesió i, sobretot, família, allò que es considera la família fallera, encara que a les comissions més grans aquest concepte de família també està present. Per tant, ambdues són necessàries.

Perquè si algun dia només quedaren falles enormes, potents i homogènies, Xàtiva perdria eixa xarxa de petites flames que, juntes, fan que la ciutat sencera creme d'identitat cada març. I, potser, aleshores descobriríem que el vertader perill no era que una es menjara l'altra, sinó que la festa deixara d'assemblar-se a la ciutat que la va fer nàixer.

A continuació he fet una estadística dels membres que té cada comissió de la nostra ciutat aproximadament, en aquests últims anys el cens faller xativí ha augmentat en una gran quantia, i sota el meu punt de vista aquest incre-

ment és perquè les coses s'estan fent bé, la gent està més implicada i, sobre tot, els nous fallers volen conèixer de primera mà com es viu el món de les falles des de dins d'una comissió.

COMISSIÓ	NOMBRE DE FALLERS/ES
Falla Ferroviària	470
Falla Raval	387
Falla República Argentina	380
Falla Abú Masaifa	364
Falla Espanyoleto	275
Falla Molina Claret	270
Falla Murta Maravall	260
Falla Sant Jordi	245
Falla Sant Jaume	205
Falla Sant Feliu	181
Falla Tetuan - Porta Sant Francesc	180
Falla Selgas i Adjacents	180
Falla Joan Ramon Jiménez	170
Falla Corts Valencianes	165
Falla Passeig	140
Falla Cid - Plaça Trinita	99
Falla Mercat	98
Falla Benlloch	95
Falla Verge del Carme	93
Total	4.257 aprox.

Tambe m'agradaria dir, per a finalitzar, que les falles no són només 4 dies del mes de Març sinó que són tot l'any, anime a la gent que no és fallera i estiga llegint aquestes paraules que s'animi i done una oportunitat a la nostra benvolguda festa ja que per a molts és com una forma de vida. També anime a tot aquell faller que així ho desitge que intente veure les falles des de tots els punts de vista possibles, no només des de dins de la seua comissió sinó, també, viure l'oportunitat d'entrar en la Junta Local Fallera de Xativa i veure les falles des d'un altre angle, i conèixer persones magnífiques que de segur al final seran una gran amistat en un futur, en el meu cas "**Gaired**", a molts de vosatres estic ben segur que us canviaria la perspectiva que pugueu tindre de la nostra festa fallera.

SOSTENIBILITAT
MEDI AMBIENT
ECONOMIA REDUCCIÓ DE DESPESES
CONVÈNCER TRAN
POSAR SOBRE LA TAU

Fent falla des del cor

Adela Ruiz

ESCRIPTORA

armeta passejava pel carrer, sense rumb,
sense passes fixes enlloc, amb moltes veus
al cap i molts pensaments al cor... Acaba-
va de participar en una discussió celebrada en-
tre el grup d'amics de la comissió... Necessitava
aire per ventilar les idees que li ballaven per la
ment i que volia posar sobre la taula sense que
li les tombara ningú. Havia de materialitzar-les
amb paraules concretes, clares i concises que
expressaren exactament el que volia dir, el que
pretenia que feren els fallers sense que sembla-
ra una imposició; desitjava que es convenceren

Carmeta passejant pel carrer sense cap rumb absorbia en els
seus pensaments

Una falla majestuosa, innovadora i plena d'ironia

tranquillament sobre la qüestió que tan acaloradament havien tractat.

Carmeta tenia les idees molt clares però no sabia com fer perquè tots les adoptaren com a pròpies.

En la reunió s'havia parlat de "sostenibilitat", s'havia fet al·lusió al "medi ambient", s'havia contemplat "l'economia, la reducció de despeses"... I ningú s'havia parat a observar i manifestar "la tradició", "l'origen de la festa"...

Carmeta pensava que el cadafal podia ser majestuós, podia semblar extraordinari, magnífic i, simplement, parant atenció a la tradició i als orígens d'una festa dedicada a Sant Josep, patró dels fusters, en el canvi d'estació, en el pas de l'hivern a la primavera...

La jove tenia molt clar que, preparant una falla amb un material tan noble com la fusta, es podia plasmar tota la innovació i tota la modernitat de la qual eren capaços de mostrar amb els seus lemes plens d'ironia pintada en escenes, sense fer mal al medi ambient a l'hora de cremar la falla el 19 de març per la nit, respectant l'economia tan ajustada amb què comptaven i posant en valor eixa paraula que tan de moda estava, la "sostenibilitat"...

Carmeta pegà la volta, des de la Font dels Vint-i-cinc Dolls, alenà i es va dirigir, decidida i plena de valor, a exposar la seua proposta com a l'òptima per a seguir celebrant la festa dels valencians, una festa popular, plena de tradició, d'amor, de color, d'alegria i d'il·lusió: les Falles.

Carmeta pensativa entre tradicions i sostenibilitat

Tanta comunicació ha acabat devorant el missatge

Jose Luis Llorens Borrás

FALLER DE SANT JORDI

En tan sols unes dècades hem passat d'una quotidianitat relacionada amb un ritme de vida pausat i tranquil a una realitat on la immediatesa digital que ha accelerat de la nit al matí la manera de viure. La percepció del temps s'ha encollit: allò que ahir era novetat, hui ja és rutina, i demà — quasi sense adonar-nos — quedarà superat per una altra volta de rosca tecnològica. Aquesta acceleració, lluny de ser un como-

Tanta comunicació ha acabat devorant el missatge

dí, s'ha convertit en un paisatge que habitem: no podem viure sense el mòbil, si la informació no està a les xarxes pareix que no existeix, hi ha mil opinions d'un mateix tema que no hauria de tindre cap debat... Una transformació que, evidentment, no ha passat de llarg de la nostra festa; al contrari, l'ha travessada i l'ha redibuixada, fent que la tradició es combine amb nous models sense perdre la identitat, o sí, qui sap?

La manera de comunicar-nos és un exemple evident d'aquest canvi. Queden lluny les circulars impreses que corrien de mà en mà, els taulers d'anuncis plens de xinxetes i les llistes passades amb bolígraf en les reunions eternes. Hui, l'avís de l'última hora arriba en segons per mitjà de grups de WhatsApp; o les actes i els pressupostos es comparteixen en enllaços al núvol. Fins i tot el casal s'ha tornat híbrid amb calendaris compartits que sincronitzen les agendes i canals temàtics que ordenen la conversa perquè la informació no es perda.

Tota aquesta evolució tecnològica, que cada vegada té un ritme vertiginós, ha resultat al llarg del temps en molts canvis que, de primeres semblaven ser positius per a la nostra festa, però que de vegades han acabat resultant ser negatius i, ens ha demostrat que la forma com es feia abans era la millor. Açò ens fa plantejar-nos que la democratització de la comunicació i la facilitat de rebre informació tal vegada

estiga acabant amb el contingut del missatge que es tracta de transmetre en cada moment, és a dir, ha desdibuixat la informació real i ha generat confusió.

L'evolució més evident i que ha tingut un canvi de gran calat al llarg dels últims anys és la forma de comunicar-nos, no sols al collectiu faller, sinó la societat en general. Tant la forma de comunicar de manera interna com externa ha sofrit un canvi de 180 graus, abans les comunicacions a la falla es feien mitjançant el correu postal, el boca a boca dels diversos fallers o les assemblees, però, hui en dia a la mínima ja tenim tota la informació, de vegades massa, i no sabem si és veritable o no. WhatsApp, Instagram, Facebook o TikTok són els principals exponents d'aquesta revolució en la manera de comunicar-nos al collectiu faller.

En el cas del WhatsApp, aquest podem classificar-lo com un canal de comunicació intern de les comissions. Aquest canal, a l'igual que passa al nostre dia a dia, s'ha convertit en el principal canal de comunicació de la nostra festa per a comunicar qualsevol novetat, per prendre decisions i, en definitiva, estar informats de l'actualitat fallera. Un mitjà que sol saturar-se i que de vegades fa que es perda la informació compartida, la qual cosa fa que la majoria de gent acabe silenciament els grups i passar, així, olímpicament de l'actualitat de la seua comissió.

Mentre que en el cas d'Instagram, Facebook o TikTok, aquests són els canals de comunicació externs de la comissió que s'han convertit en fonamentals perquè les activitats falleres apleguen a tothom. Qualsevol falla que no tinga almenys un compte actiu a alguna d'aquestes tres xarxes, es podria qualificar com una comissió sense activitat, ja que la immensa majoria d'aquestes publica cada pas que fan quan està relacionat en algun acte faller que organitzen o acudeixen. Són eines de màrqueting que ajuden al creixement de les comissions i que haurien d'ajudar a què la informació arribi a més gent, però de vegades el contingut sol ser buit.

Tants elements comunicatius de primeres pareixen positius per a la festa, és a dir, la gent té més canals per a informar-se i així ens assegurem que està assabentada de totes les activitats que realitzarà la seua comissió o el col·lectiu, en general. No obstant, a l'igual que passa a nivell social, el fàcil accés als canals de comunicació fan que la quantia de *fake news* i mitges veritats es multipliquen com els pans i els peixos. Abans la gent era pacient amb els terminis per rebre la informació i assegurar-se que esta era veritable, però ara a la mínima ja estan assabentats de qualsevol novetat i, si no s'ha comunicat per part de la presidència de la comissió per diversos motius, no us preocupeu que hi haurà algú que ho compartirà pel simple fet de ser el més guai del pati.

Una situació evident passa a les assemblees de la Junta Local Fallera, cada presidència té una forma d'actuar davant de la informació que els arriba. Mentre hi ha presidències que tractem d'esperar que una decisió estiga clara i consensuada per poder transmetre-la al conjunt de la comissió, hi ha d'altres que fan un minut a minut de cada paraula que es comenta, com si fos un partit de futbol, la qual cosa provoca que la informació viatge de persona a persona, que es distorsione i açò parega el telèfon boig. Aquesta situació ha fet que en moltes ocasions gent de la meua comissió em parle per preguntar-me per una decisió que s'havia pres en assemblea, quan en realitat no l'havíem ni votada. Per ser sincers, açò no ajuda al conjunt de fallers i falleres de la ciutat, sols genera confusió, i fa que el paper de les presidències, moltes vegades, acabe ferit, ja que hem de ser els canals més fiables de cada comissió.

En situacions excepcionals, els canals de comunicació tradicionals tampoc s'hi salven d'aquesta foguera, ja que pel simple fet de tindre l'exclusiva perquè, moltes vegades, la informació publicada no era la correcta o estava incompleta, la qual cosa ha ajudat més encara que s'hi genere un clima de confusió general. És complicat en un col·lectiu tant divers i que pareix més un riu regirat tindre la informació exacta, però de vegades val la pena contrastar la informació el màxim possible que ser el primer en publicar.

Hòmens després d'haver siguts adduïts per les xarxes socials

En general, el món de les Falles sempre va agafat de la mà amb el context social en què viu, i tant les coses bones com les roïnes estan presents a ambdós mons. D'una part ens hem beneficiat dels avantatges que ens han oferit les aplicacions mòbils de comunicació per facilitar-nos la forma de relacionar-nos i transmetre la informació important a l'instant; però per un altra part la saturació d'aquests canals fa que la gent li genere fàstic adonar-se de l'actualitat de les Falles, tanmateix, moltes vegades, les comunicacions no són les adequades.

Tanta informació ha fet que la gent s'hi sature i que, finalment, el missat-

ge que s'hi vol fer arribar acabe sent devorat per un ritme incontrolable. La facilitat en què la gent té la informació ha fet que les assemblees, els que haurien de ser els espais de transmissió d'informació més fiables, s'hagen acabat convertint en un espai on poca gent participa i s'adone de la realitat. I el Resultat, malgrat molts dels esforços que posem hui en dia en comunicar de la millor manera possible, el ritme de vida vertiginós que portem fa que la gent tinga molta informació i poc clara la realitat.

Monstre cansat de la incomunicació que vol devorar allò que veu primer

Entre la tradició i la modernitat: el repte de les Falles actuals

Amparo Vidal

FALLERA D'ESPANYOLETO

Les Falles tenen els seus orígens en rituals senzills i quotidians que els fusters dels segles xv i xvi practicaven per cloure l'hivern i donar la benvinguda a la primavera. La crema de restes de fusta i d'objectes inservibles constituïa un acte tant pràctic com simbòlic que, amb el pas del temps, evolucionaria fins a convertir-se en la gran festa que avui coneixem. Durant els mesos d'hivern, els tallers s'il·luminaven amb parots, estructures de fusta de les quals penjaven els llums, i era costum cremar-los el 19 de març, dia de Sant Josep, patró dels fusters. Aquelles fogueres ini-

Entre tradició i modernitat

cials no sols illuminaven la nit, sinó que simbolitzaven renovació, sàtira i crítica social. D'aquesta manera naixeren els primers ninots, figures rudimentàries fetes de fusta i draps que progressivament adoptaren formes humanes per representar, amb ironia, la societat del moment.

Al segle XVIII, aquesta pràctica adquirí una dimensió artística més definida. Els ninots començaren a representar escenes quotidianes i personatges reconeixibles, consolidant l'humor i la crítica com a elements vertebradors de la festa. Ja al segle XIX, els monuments fallers es convertiren en autèntics relats visuals de barri: polítics, veïns i situacions socials eren caricaturitzats amb versos satírics, mentre la celebració incorporava música i una participació popular creixent. És en aquest context quan es configuren progressivament alguns dels actes que hui identifiquem com a essencials, com les mascletades i l'Ofrena de Flors. Paral·lelament, la societat valenciana, dins de les seues possibilitats econòmiques, començà a vestir-se amb les millors gales, configurant allò que actualment coneixem com a indumentària tradicional valenciana.

La indumentària femenina reflectia clarament l'estrat social. Les dones portaven vestits llargs confeccionats amb llana o cotó, faldilles amples, cossos ajustats i brodats, mocadors, mantells i còfia. En una societat fortament jerarquitzada, els teixits i els

colors evidenciaven la posició econòmica: mentre les burgeses lluien sedes i brodats exquisits, les llauradores optaven per materials més senzills i funcionals. El calçat també era revelador: espadenyes de lli o espart per a les treballadores i sabates de cuir per a les classes acomodades. Amb la consolidació de la festa, la indumentària femenina esdevingué un símbol identitari, enriquint-se amb faldellins ornamentals, faixes brodades, mantells de colors intensos i joieria tradicional.

Pel que fa als homes, vestien camises amples, calçons fins al genoll o pantalons curts, jupetins o jaquetes curtes, faixa i barret de feltre o mocador al cap. Les espadenyes constituïen el calçat habitual, mentre que les sabates de cuir quedaven reservades per a actes solemnes. Al llarg del segle XIX, la indumentària masculina es refinà progressivament, adaptant-se al caràcter cada vegada més formal dels actes festius. En l'actualitat, el vestit de faller —camisa blanca, jaqueta, calçons, faixa, mitjons i sabates— sintetitza aquesta evolució històrica.

Amb el creixement de la festa i la seua transformació en un esdeveniment públic d'abast major, emergí el protocol com a element organitzador. Inicialment constituït per normes no escrites, regulava la disposició dels ninots, la participació de les comissions i l'ordre dels actes. Al segle XX, la institucionalització de les Falles comportà l'establiment de reglaments formals

que determinaven horaris, precedències i criteris de representació per a les Falleres Majors i els presidents/es de comissió. Progressivament, el protocol garantí ordre, solemnitat i coherència en actes centrals com la Mascletà, l'Ofrena i la Cremà, consolidant la figura de la Fallera Major com a símbol representatiu de la tradició.

L'evolució de la indumentària ha estat inseparable dels canvis socials i econòmics. La imatge de la fallera o del faller ha reflectit històricament el poder adquisitiu i les circumstàncies materials de cada família. No obstant això, a mesura que la festa adquiria major projecció pública, la distinció entre ús quotidià i ús festiu s'accentuà, especialment en l'àmbit de la burgesia, que incorporà vestits luxosos i complements sofisticats als actes solemnes.

En l'actualitat, però, aquesta diferenciació s'ha diluït parcialment. La combinació indiscriminada de peces tradicionals, sovint descontextualitzada del seu marc històric, pot generar incoherències respecte al protocol i al significat originari de cada element. La indumentària no és únicament una expressió estètica, sinó un llenguatge simbòlic que comunica història, funció i identitat. Preservar-ne la coherència implica comprendre la seua evolució i respectar la finalitat de cada peça en relació amb l'acte corresponent.

En definitiva, els fallers i les falleres no sols gaudeixen d'una celebració de gran bellesa visual, sinó que assumeixen també la responsabilitat de conservar-ne l'essència. Mantindre el monument, la indumentària i el protocol amb rigor històric és fonamental per salvaguardar la identitat i la memòria col·lectiva de les Falles. Només així la festa podrà continuar sent no sols un espectacle impressionant, sinó una manifestació cultural coherent on tradició i modernitat dialoguen amb respecte i consciència històrica.

Màster en secretaria

Yolanda Pérez i Ferri

FALLERA DE JOAN RAMON JIMÉNEZ

Que el món faller ha evolucionat al mateix ritme que la societat no és cap secret. Ha canviat inclús la perspectiva que es té de les falles, quin és l'objectiu i quina és la feina que es fa darrere d'una comissió fallera. Des de la presidència fins a un delegat, la seua tasca ha variat al llarg del temps, degut a que l'exigència actual dels fallers també és altra.

A hores d'ara es té el concepte de que es paga i es volen tots els privilegis a una comissió fallera, oblidant que la feina també deuria estar dins de les obligacions que es tenen, a banda

Secretari amb la càrrega de permisos, instàncies i preocupat per tota la burocràcia que ha de fer.

de satisfer les quotes que els fallers i falleres han de pagar per tal de pertànyer a una o altra.

Però un dels càrrecs que més transformació ha sofrit és el de secretari/a tant de comissió com de Junta Local Fallera.

Abans que la tecnologia s'instaurara a la nostra societat, tota la documentació era escrita a mà. Es poden veure contractes d'artistes, censos interminables, tots escrits a bolígraf, pressuposts i tancaments de compters, peticions de guardons, tots guardats amb cura per les comissions. A més la feina del secretari/a no anava allà més lluny d'actes, censos i alguna petició que s'havia de fer a l'ajuntament.

A poc a poc es va canviar a les màquines d'escriure i ja molts documents passaven de ser escrits a mà a tenir una lletra d'impremta.

La documentació que calia presentar tant a l'ajuntament com a la Junta Local Fallera, era mínima: cens, continuïtat de la comissió quan acaba un any faller, participació en els actes, noms dels representants. La quantitat d'actes que es celebraven no eren molt nombrosos i la documentació requerida no era massa (els cotxes del rally eixien sense cap mena de documentació, per exemple, eren vehicles transformats o camions on la quantitat de persones que anaven solia excedir de les permeses. Coets i traques es po-

dien tirar sense cap mena de control, restricció o carnet.

I aplega l'era de la informàtica. Comencen les comunicacions via correu electrònic. Es simplifiquen les comunicacions, ja que es poden fer de forma ràpida a major nombre de persones o comissions, però comencen a complicar administrativament la tasca de la part de secretaria.

Comença l'obligatorietat de registrar-se com a associació, s'ha de comunicar any rere any qui són els membres que conformaran la junta de les comissions falleres.

I entrat el nou segle, comença l'era de la informàtica i internet i és ací on comença un fum de canvis que simplifiquen molts tràmits, però que originen que la documentació a presentar també s'amplie.

Naix el certificat digital, fet que fa que totes les comissions falleres hagen de fer els tràmits per a tindre'l, igual que la Junta Local Fallera.

El rally faller comença a tenir problemes, ja que des de l'ajuntament ens obliguen que els cotxes estiguen en regla, és a dir, s'ha d'entregar tota la documentació del vehicle a la Junta Local per tal de comprovar que cap cotxe ixca sense els papers reglamentaris. A més, els menor deuran portar una autorització signada.

Es crea el carnet per a tirar coets i a totes les associacions necessiten almenys un RGCRE o responsable de grup, i el carnet CRE, que deuran tindre'l tots aquells que vulguen tirar coets. Successivament, des de Conselleria creen la plataforma per a què les comissions creen un grup i inclouen a tots els fallers que hagen fet aquests cursos. Es ací on se suma una tasca més per als secretaris de falla, ja que s'ha d'encarregar de tenir tots els carnets controlats en qualsevol event. Cada vegada que es volen tirar coets o traques, ara s'ha de presentar un escrit a l'ajuntament i a la plataforma.

És a partir de la pandèmia de la Covid-19 quan, definitivament s'informatitza tota la documentació que cal presentar.

Des de Junta Local Fallera es creen els "formularis", eixes enquestes que serveixen per a enviar les dades necessàries per a acudir als actes fallers: cavalcades, presentacions, seccions de monuments, exposició del ninot i tots els actes de la setmana fallera. Cal sumar la documentació d'artistes, els seus pagaments d'autònoms, si no estan agremiats, i tot allò en un temps determinat marcat pels estatuts de la Junta Local Fallera.

Arriba finalment el temps en els que qualsevol acte necessita una comunicació expressa a l'ajuntament per tal de poder-lo realitzar. Aquests han de contindre diferents dades com: lloc,

data, si és a l'aire lliure un pla d'evacuació, presentar assegurances i si es tracta de coets, kilos, classe...

Però qui realment ha sofrit una càrrega de treball és la persona que s'encarrega de la secretaria de la Junta Local Fallera. Des què comença l'exercici faller ha de presentar instàncies a l'ajuntament demanant permisos per a qualsevol acte faller a realitzar, sempre especificant bé tot allò que necessita l'acte, sinó no s'hi dona el permís pertinent.

Si es parla de la pirotècnia, cada vegada són més rigorosos i demanen més documentació sobre allò que es va a disparar, sent revisat el mateix dia que es dispara per tal de comprovar que tot estiga adequat.

L'exigència respecte als concursos fallers també ha augmentat per part de les comissions. Per a la secretària i el o la presidenta de Junta Local Fallera, buscar jurats que es consideren adequats és tot un mal de cap, ja que en els últims anys les comissions falleres estudien, comparen i analitzen les actes dels jurats, aplegant a buscar qui són, en el moment en què coneixen els seus noms.

A banda de la documentació que es necessita per a fer actes fallers, des de l'ajuntament exigeixen un dossier complet amb totes les despeses que s'han fet al llarg de l'exercici faller per tal de rebre la subvenció que s'atorga a

la Junta Local Fallera, que ha d'incloure les factures pagades i fotografies de tot allò que s'ha fet.

A hores d'ara la feina de secretaria és molt estressant, tant a nivell d'una comissió com a nivell de Junta Local. S'han de comprovar moltes dades i totes han d'estar adequadament utilitzades per tal que els actes ixquen bé, ja que les crítiques són immediates. Han de realitzar ha d'estar pendents de moltes dates que finalitzen, per tal de no quedar fora de concurs, en cas d'una comissió i de les dates que vaja marcant l'ajuntament, en el cas de la Junta Local.

Com bé es veu, la part de secretaria ha de dedicar moltes hores a eixe càrrec, perquè tot l'any faller necessita de documents per a poder realitzar actes al carrer i concursos fallers.

Totes les mans que necessita un secretari per portar endavant la seua tasca

The following are some of the most common types of errors that can occur in a research study:

- 1. **Sampling Error**: This occurs when the sample is not representative of the population. This can happen if the sample is too small, or if it is not selected randomly.
- 2. **Measurement Error**: This occurs when the data is not collected accurately. This can happen if the measurement tool is not valid, or if the researcher is not trained properly.
- 3. **Non-response Error**: This occurs when some of the subjects in the sample do not respond to the survey. This can happen if the survey is too long, or if the subjects are not motivated to respond.
- 4. **Coverage Error**: This occurs when the sample does not cover the entire population. This can happen if the survey is only conducted in one location, or if it only reaches a certain demographic group.
- 5. **Processing Error**: This occurs when the data is not entered or analyzed correctly. This can happen if there is a typo in the data, or if the wrong statistical test is used.

These errors can all lead to inaccurate results, so it is important to be aware of them and to take steps to minimize their impact.

[illegible][illegible][illegible]

Entre l'opinió i les dades: pensar les falles des del llibret

José Luis Lagardera Ventura

PERIODISTA I FALLER

scriure sobre falles als llibrets ha sigut sempre una manera de mirar-se al mirall com a collectiu i també una forma de deixar constància del temps que ens ha tocat viure perquè l'article faller no és només un compendi de fotografies i salutacions institucionals sinó un espai on la festa pensa sobre si mateixa.

Amb els anys s'ha produït una evolució clara en la manera de fer llibrets. Hem passat d'unes poques pàgines que recollien l'explicació de la falla i alguna que altra xafarderia, a volums

En Conrad rellegint la seua història abans de l'arribada del monstre. Tot és felicitat

amb desenes -si no centenars- de pàgines que compten amb col·laboracions de gent distingida en qualsevol matèria. Però aquesta evolució clara comporta amb ella un debat recurrent: els llibrets de falla han d'estar farcits d'articles subjectius o la divulgació ha de pesar sobre totes les coses? Opinió i investigació són complementàries? Aquest dubte, en realitat, el que fa és parlar de com entenem les falles i quin paper volem que tinga la paraula escrita dins d'elles.

L'article d'opinió ha sigut durant dècades el format dominant perquè naix de la vivència directa del faller, d'eixa memòria personal construïda a base de casal, carrer i conversa infinita, i perquè respon a una necessitat quasi instintiva de dir què pensem sobre la festa que vivim. Té com a principal virtut la capacitat de connectar amb el lector perquè li parla en primera persona, sense filtres, amb passió, amb ironia, amb un punt de mala llet quan convé i amb una estima evident cap a les falles que es nota, fins i tot, quan el to és crític. És un tipus d'escriptura que no pretén tant convèncer com compartir, que busca el reconeixement còmplice de qui llig i que manté viva la flama del pensament crític dins del llibret i evitar que es convertisca en una simple successió de tòpics buits o de textos intercanviables. Aporta estil, veu pròpia i identitat, i transforma l'article en una conversa entre fallers, en un espai on la festa es pensa a si mateixa des de dins i sense complexos.

Però aquest mateix caràcter subjectiu, tan valuós, comporta riscos evidents perquè la facilitat de repetir discursos any rere any pot portar al cansament, al costumisme sense profunditat o al pamflet disfressat d'opinió on no s'argumenta sinó que s'imposa un punt de vista. Quan falta context, dades o voluntat d'anar més enllà de la queixa o la nostàlgia, el discurs es debilita i acaba depenent excessivament de la personalitat de l'autor, del seu estat d'ànim o de les seues batalles particulars, i perd, així, la possibilitat de construir una reflexió compartida que aporte alguna cosa nova al relat col·lectiu de la festa.

Davant d'això, l'article de divulgació ha anat guanyant pes en els últims anys, especialment des del moment en què el llibret ha deixat de ser vist només com un complement festiu per a entendre's també com un document cultural i històric amb vocació de permanència. Aquest tipus de text parteix de la tria d'un tema concret —siga un aspecte poc conegut de la història de la falla, l'evolució d'un element simbòlic, un canvi social dins la festa o una anàlisi del context econòmic i artístic— i el desenvolupa amb voluntat explicativa, amb dades contrastades, amb context i amb una mirada més objectiva que busca informar abans que opinar. Això permet aportar coneixement real, fugir de la improvisació i convertir el llibret en una peça útil més enllà del mes de març, capaç de ser consultada en el futur com a

font i com a testimoni del seu temps. A més, aquest enfocament contribueix a elevar el nivell cultural del discurs faller, a dignificar-lo i a situar les falles dins d'un marc més ampli de cultura popular, patrimoni i reflexió col·lectiva, la qual cosa demostra que la festa també pot explicar-se amb rigor sense perdre la seua essència.

Tanmateix, la divulgació tampoc està exempta de perills perquè quan no es cuida l'estil o es prioritza en excés el to acadèmic pot acabar resultant freda, distant o feixuga per al lector habitual del llibret. Si el text es limita a acumular dades sense relat, sense una mínima voluntat narrativa o sense connectar amb la realitat emocional de la festa, corre el risc de perdre la capacitat d'emocionar i d'identificar, convertint-se en un exercici correcte però estèril. A més, l'article de divulgació exigeix un esforç real de documentació, contrast de fonts i rigor metodològic que no sempre és fàcil d'assumir dins del ritme accelerat i les urgències pròpies del calendari faller, on tot arriba tard i es fa amb presses. Sense aquest treball previ, la divulgació pot caure en una falsa objectivitat o en errors que resten credibilitat al text i acaben allunyant-lo del lector al qual, paradoxalment, pretenia formar i enriquir.

En realitat, la pregunta no hauria de ser quin dels dos formats és millor, sinó com fer-los conviure sense complexos ni jerarquies, cal entendre que

responen a necessitats diferents però profundament connectades. Els articles més interessants solen ser precisament aquells que saben combinar una mirada personal amb dades contrastades, o que expliquen amb rigor sense renunciar a una veu pròpia, perquè la festa no és només emoció ni només estructura, sinó una suma constant de vivència i context. El llibret, en aquest sentit, no hauria de ser ni un sermó ni un informe tècnic, sinó un espai de reflexió compartida, de memòria activa i de pensament crític, capaç d'explicar d'on venim i d'interrogar-se cap a on anem en una festa que viu, com tantes altres coses, entre la tradició i la modernitat.

Potser el repte no està tant en triar un format com en assumir una responsabilitat col·lectiva a l'hora d'escriure, la de fer dels llibrets un lloc on la paraula tinga pes i sentit, on l'opinió s'argumente i la divulgació emocione. Si aconseguim entendre aquests dos camins com a complementaris i no com a divisibles, els llibrets deixaran de ser només un record efímer d'un any concret per a convertir-se en un relat sòlid i viu de la festa.

Perquè escriure sobre falles, al cap i a la fi, és una altra manera de plantar falla, amb crítica i amb consciència, i amb l'esperança que, quan passe el foc, quede alguna cosa més que cendra: quede pensament, memòria i futur. Les idees i el coneixement, al reumat, no es podran cremar mai.

Jativa en Fallas
1973

JATIVA JUNTA LOCAL

FALLA

JATIVA

JATIVA JUNTA LOCAL

1973

JATIVA
1975

JATIVA

L'evolució del llibret de la Junta Local Fallera de Xàtiva.

De publicació informativa
a referent cultural

Ángel J. Sánchez

FALLER

Parlar dels llibrets de falles és parlar de la memòria viva de la festa. No són únicament un programa d'actes enquadrant ni una recopilació de fotografies d'un exercici concret; són el testimoni escrit d'una identitat col·lectiva que any rere any es construeix, es transforma i es projecta cap al futur. En el cas de Xàtiva, el llibret de la Junta Local Fallera ha

Llibrets dels anys 70

experimentat una evolució que reflecteix perfectament la transformació de la pròpia festa al llarg del temps: de publicació merament informativa a eina cultural i element de projecció exterior.

Els primers llibres de Junta Local es remunten a dècades passades, quan el seu format era menut, breu i funcional. Eren publicacions senzilles, amb informació escueta i una estructura similar als llibrets de les comissions d'aquella època. Predominava el castellà, encara que apareixien alguns textos en valencià; hi trobàvem poesies, fotografies de les Falles Majors de Xàtiva, esbossos de les comissions i els seus representants, així com el programa d'actes oficial. La publicitat dels comerços locals ocupava un espai destacat, repartida al llarg de tota la publicació, convertint-se en peça clau per a la seua viabilitat econòmica.

Aquells llibres, que en el seu moment podien semblar simples, hui són autèntics documents històrics. Gràcies a ells podem conèixer com era la festa, quines comissions existien, quins artistes plantaven, quines persones ocupaven càrrecs representatius o com era la imatge institucional de cada època. El que en el seu dia era actualitat, amb el pas del temps s'ha convertit en patrimoni.

No serà fins als anys vuitanta quan el llibret done un pas endavant. Aug-

menta el tamany, s'introdueix el color i comença a estructurar-se d'una manera més semblant a l'actual: publicitat agrupada al final, millor organització dels continguts, presència fixa de les Falles Majors, programa d'actes i algun article literari, encara residual. Tot i això, el pes cultural continuava sent limitat, ja que la seua funció principal seguia sent informativa.

La dècada dels noranta manté una línia continuïsta, amb una estructura consolidada però amb una forta presència publicitària i un contingut literari encara anecdòtic. Tanmateix, eixe període serví per consolidar el llibret com a publicació estable dins del calendari faller, assegurant la seua continuïtat anual i, amb ella, la continuïtat de la memòria escrita de la festa.

Amb l'arribada del nou mil·lenni, el llibret de Junta Local comença a mostrar inquietuds diferenciadores. Alguns anys s'experimenta amb el format i el disseny, encara que el contingut literari no experimenta un creixement proporcional de forma continuada, hi ha diversos anys que si guanyen molta presència a les publicacions, com succeeix al 2000. Un exemple destacat és el llibret de 2006, amb un format inusual de 13x13 cm, dissenyat per Xavi Sellés i coordinat per Toni Soler, sota la presidència de Javier García Paños. Aquella proposta suposava una declaració d'intencions: el continent també podia parlar, i el disseny es convertia en un element narratiu més.

Llibret de falles 2006

El gran impuls cultural arriba al voltant de 2014-2015, en l'última etapa de Javier García Paños, amb llibres gestionats per Alberto Ordiñana i José Luis Lagardera, entre altres col·laboradors. En esta etapa s'incrementa de manera considerable l'apartat literari, adaptant-se al nivell de qualitat que les co-

missions de la ciutat ja estaven assolint en les seues pròpies publicacions. El llibret de Junta Local deixa de ser només un compendi informatiu per a convertir-se en espai de reflexió, investigació i aportació cultural. Comença a entendre's que el llibret no sols ha de contar què passa, sinó també explicar

per què passa i quin significat té dins de la societat setabense.

Esta línia s'afiança sota la presidència de Jesús González Sarión, qui potencia la qualitat visual i editorial del llibre, incrementant la presència d'imatges i fotografies, però també dotant els continguts d'un fil conductor i una coherència temàtica. El llibret passa a tindre una identitat pròpia, deixant de ser una mera recopilació per a convertir-se en una obra amb criteri editorial.

Després del paró obligat per la pandèmia en 2020, les Falles de Xàtiva reprenen la seua activitat en 2022 amb una aposta decidida per la cultura escrita. Sota la presidència executiva de Jesús González, amb coordinació literària d'Àngel J. Sánchez i amb la col·laboració de l'Ajuntament de Xàtiva —amb Roger Cerdà com a alcalde i María Beltrán com a regidora de Falles— es produeix una decisió significativa: separar la part literària en un segon volum independent.

Naix així una publicació centrada exclusivament en contingut literari, que detalla els elements essencials de la festa de les Falles a la ciutat i va acompanyada d'un ampli reportatge fotogràfic sobre la seua evolució històrica. Esta obra no està pensada únicament per al consum intern de fallers i falleres, sinó com a eina de projecció i difusió cultural. Un llibre que pot viatjar, que pot presentar-se en altres loca-

litats, que pot formar part de mostres turístiques i culturals, i que contribuïx a donar a conèixer les Falles de Xàtiva més enllà del seu àmbit geogràfic immediat.

Este volum, amb portada de José Luis Mollà i maquetació de l'impremta PaperPlegat, adopta un format menut que emula els primers llibrets, amb una tipografia i un disseny que miren al passat des d'una perspectiva contemporània. És un exercici conscient de memòria: recordar d'on venim per saber cap a on anem. La forma recupera l'essència dels orígens mentre el contingut representa la maduresa cultural actual.

Este model continua en anys posteriors sota la coordinació de Mentxu Anaya i amb Celia Gorrita com a presidenta executiva, consolidant una aposta clara pel contingut de qualitat, canviant el format dels últims anys. El llibret de Junta Local es reafirma així com a instrument fonamental per a salvaguardar la història de les Falles de Xàtiva, generant patrimoni escrit i construint relat col·lectiu.

Perquè els llibrets, al cap i a la fi, són arxius vius. D'ací a cinquanta o cent anys, quan algú vulga estudiar la història de la festa, l'evolució de les comissions, els canvis socials, la presència de la dona, l'ús del valencià o la transformació estètica dels monuments, acudirà inevitablement a estes publicacions. El llibret és font docu-

Portada de l'apartat literari *Les Falles de Xàtiva* 2022

mental, és testimoni d'una època, és reflex del context social i cultural de cada moment.

La seua evolució demostra que els llibrets no són un simple complement de la festa, sinó una extensió cultural d'ella. Hui, més que mai, són memòria, identitat i projecció de futur. Són

la paraula escrita que queda quan el foc ho ha consumit tot.

Esperem que els pròxims anys continuen en esta línia, amb la mateixa motivació i voluntat d'engrandir un apartat fonamental de la nostra festa, conscients que cada pàgina escrita hui serà història demà.

El dia que en Conrad va guanyar Goliat.

Naixement del ninot indultat

Mentxu Anaya

PROFESSORA · DELEGADA DE LLIBRET
DE LA JUNTA LOCAL FALLERA DE XÀTIVA

■ ■ ■ ■ ■ ra un dia plujós, no s'ho podia creure,
■ ■ ■ ■ ■ la màquina d'escriure anava al compàs
■ ■ ■ ■ ■ de les gotes que li acompanyaven ja feia
molt de temps, massa, diria jo, però no podia
permetre que passara el que va passar l'última
vegada, era preferible l'aigua que el foc.

Aquell escriptor vell, ho havia vist tot, però
mai s'havera imaginat que les seues paraules
pugueren convertir-se en realitat, si li ho have-
ren dit no s'ho hauria cregut, però aquell 19 de
març li va marcat moltíssim...

L'avi canviant la seua història junt a la seua neta, mentre el
monstre de foc sent la pluja a la seua esquena i gemega

Va ser un dia de moltíssima calor, i ell estava com sempre cara a la seua màquina Olivetti buscant les paraules per poder confeccionar les seues obres, els seus contes de terror, sí d'aquells que si els has llegit en una certa atmosfera propícia, fins i tot, hauràs de buscar algú per poder passar tranquil la nit perquè els malsons et podran atrapar.

Ell sempre havia tingut al seu costat els espanta malsons, no creia en fantasmes, però des d'aquell 19 de març... Tot va canviar dràsticament. Amb ell vivia la seua neta, una xiqueta blanca de pell, el cabell d'or i molt rull amb uns ulls... Grans blaus, tots deien que no tenia cara, que era tot ulls, i que dins d'ells podies veure la mar, la seua tranquil·litat. Tots s'hi quedaven encisats, fins i tot ho va fer aquell monstre, aquell ésser provinent d'un altre món, un món ple de foc i d'obscuritat. Havia vingut per a endur-se-la, però no podia ser. Com anaven a emportar-se a aquella xiqueta tan bonica?

L'avi, que sí sabia, malgrat jugar al despiste, de les qualitats d'aquella màquina d'escriure, tot allò que deixava escrit tard o d'hora s'hi faria realitat. Realment no ho tenia massa clar, el seu pare li va contar una història sobre aquella màquina d'escriure, i encara que sí li donava crèdit a les paraules del seu pare, no deixava de pensar que eren històries de gent major que tot li fa por. Què ignorant el nostre amic! Si havera fet cas de les advertències que li van dir i de totes les coses que li van

passar prèviament, de segur que l'havera deixada allà on son pare, un dia ja la va deixar.

Aquesta màquina estava amagada/ guardada a l'andana de la casa majestuosa de la família Constans, però la necessitava, era urgent, havia d'acabar aquell escrit, li faltaven molt poques fulles per tal d'acabar el seu conte i portar-lo al seu editor perquè el publicara, era el seu cinqué recull de contes ambientades en una ciutat plena de monstres i de falles... A la caixa de l'Olivetti hi ficava, si vas a utilitzar-la Conrad, ves en compte, canvia el teu estil, escriu coses belles i no les teues històries, perquè si ho fas, de segur que et penediràs i no poc. El seu pare li va deixar una carta on li explicava les característica d'aquella màquina d'escriure, però ell no hi va fer cas. Conrad pensava que des de ben menut l'havia vist a l'escriptori del seu avi i no havia vist que hi passara res roí, però el que ell no sabia era que l'avi sempre l'havia tinguda a l'escriptori però mai l'havia utilitzada (ho va fer en una única ocasió i fins al dia de la seua mort s'hi va estar lamentant-se).

Ell, Conrad, sabia tota la seua història, la sabia de primera mà, però no li havia donat mai cap tipus de credibilitat, però el ben cert era que no li havia fet falta mai, la tenia guardada perquè era de la família i perquè li va prometre a son pare (qui ja l'havia heretat) que mai s'hi desfaria d'ell i si havia de fer ús d'ella anara en compte. Així ho va

La presència clara de la màquina d'escriure Olivetti preparada per a narrar històries

Cada lletra és important a l'hora de fer una gran història

fer al llarg de tots els seus anys d'escriptor, però, un dia el seu ordinador va començar a deixar de funcionar, justetament quan més el necessitava, què podria fer? Era diumenge i totes les botigues estaven tancades, i era precis acabar la seua història abans de les dotze de la nit...

Va cridar als seus amics, cap solució, no podria acabar aquella història on hi havia un monstre que li agradava moltíssim el foc i, sobretot, les falles. Era un amant de les falles i volia per totes que hi arribara el dia 19 de març i encendre gairebé tots els cadafals fallers de la ciutat, i si algú havia de llevar-li la idea també es faria amb ell... Com ho faria? Estava la promesa, però havia d'acabar la història abans de les dotze, s'hi sentí, en aquell moment, com si fora la Ventafocs en aquell ball

amb el príncep i la sabateta perduda a les dotze de la nit.

Va demanar perdó a son pare, perquè havia de trencar la seua promesa, però era precis, l'havia d'agafar, l'havia de fer servir, va llegir les advertències, que el seu pare li havia deixat a l'Olivetti, però no hi va fer cas i va continuar la seua història amb aquella màquina, no s'ho podia creure, semblava que les seues lletres volaren del seu pensament i s'hi picaren elles a soles al paper, fins que en un moment de la història... s'hi va adonar que ja no era ell qui escrivia la història sinó una altra persona aliena a ell, i en eixe precis moment s'hi adonà del perill d'aquella màquina, ja no podia fer res, ja no hi podia escapar... S'havia convertit en part de la història, una història on una xiqueta bruna amb uns ulls angelicals

La xiqueta abans de convertir-se en el monstre de foc

blaus mar escrivia allò que passaria a partir d'aquell moment.

Aquella xiqueta, ja no era la seua neta, semblava ella, però no, era la bèstia que estimava el foc i que apareixia tot els 19 de març per tal de cremar aquells monuments que tant agradaven a la gent del poble. Ara, ell anava a formar part del món de la fantasmagòria, perquè havia travessat el llinar dels dos móns. No havia recordat que era 19 de març i aquest monstre caracterit-

zat com si fora la seua neta s'havia convertit en aquell monstre que havia descrit en tantes ocasions en els seus contes, i ara s'havia convertit en realitat el malson que tota la vida l'havia perseguit que era convertir-se en un ninot de falles que el dia 19 de març cremaria per sempre i deixaria d'existir, però... Recordà en eixe precís moment una paraula que el seu avi li digué, tu pots canviar el teu destí només hauràs de fer un gir a la teua història i podràs salvar-te tu i tots els teus descendents i, així, ho va fer.

Sí era 19 de març, sí era hora de cremar les falles, però de sobte un núvol negre, ben carre-

gat d'aigua va arribar a la ciutat que estava a punt de cremar els seus monuments, i impedí que aquell dia s'hi cremaren ajornant-les per al dia 20 de març. Així és com va poder escapar del malefici, i va jurar que mai més escriuria històries plenes d'espantacriatures, seria el moment d'escriure històries plenes de bellesa i de color i procurar que tots els 19 de març com a mínim un ninot quedara inductat de la cremà, la qual cosa ha perdurat fins als nostres dies.

Un escriptor amb la seua neta reescriuint la seua història

